

Helmut Thomä   Horst Kächele

Psihoanalitičko

Liječenje

---

1   Načela

Otpor

Prijevod: Mirko Čorlukić

Zagreb 1998

Knjiga 1 - Načela

OTPOR

4.1 OPĆI FAKTORI

Vokabular korišten da se nosi sa pacijentovim otporom je konfuzan i bogat s metaforama čije je primarno značenje bazirano na ljudskoj borbi za egzistenciju ili čak na rat. U stvari, tu proturječnost sa zdravim razumom da pacijent traži pomoć zbog svojih emocionalnih ili psihosomatskih patnji, također bi trebali pokazati oblici ponašanja koje je Freud sumirao pod terminom “otpor”.

Ipak najvažnije je naglasiti, da u isto vrijeme pacijenti *primarno* traže određenu pomoć od liječnika i transferni odnos od psihoterapeuta. Pojavljivanje fenomena otpora je *sekundarno*; oni su posljedica smetnji koje neizbježno vode do otpora u jednom ili drugom obliku. Takve *smetnje* u terapijskom odnosu pružaju priliku za izvorno zapažanje otpora. Stoga možemo još uvijek reći zajedno sa Freudom (1900a, p517), “Što god prekida napredak analitičkog rada je otpor”. Pošto se analitički rad izvođi u terapijskom odnosu, stoga je bazični uzorak otpora usmjeren *protiv* transfernog odnosa koji je tražen (vidi poglavlje 2).

Pacijent koji traži pomoć počinje shvaćati, upravo kao i njegov terapeut, da je proces mijenjanja samog sebe kolebljiv zbog ravnoteže koju je pacijent stekao i koja mu jamči određeni stupanj sigurnosti i stabilnosti, čak i po cijenu ozbiljnih uskraćivanja njegove unutarnje i vanjske slobode kretanja.

Na temelju te ravnoteže, događaji se nesvjesno očekuju i zamišljaju, makar oni mogu biti po prirodi neugodni. Iako pacijent svjesno želi promjenu, samoneprekidan krug je zatvoren, održavan i pojačavan zbog toga što ravnoteža, koliko god patološka može biti, odlučujuće pridonosi smanjenju tjeskobe i nesigurnosti. Mnogi oblici koje uzima otpor, imaju funkciju održavanja već postignute ravnoteže. To razotkriva različite aspekte otpora:

- 1) Otpor je srodan promjeni koja je svjesno željena ali nesvjesno plaši
- 2) Zapažanje otpora je vezano za terapijski odnos, s obzirom da parapraxes kao i drugi nesvjesno motivirani fenomeni mogu biti opservirani izvan terapije. Otpor je dio terapijskog procesa.
- 3) Budući da kontinuitet analitičkog rada može biti ometan na mnogobrojne načine, nema oblika ponašanja koji ne može biti upotrijebljeno kao otpor, jednom kada on postigne određenu snagu. Suradnja između terapeuta i pacijenta trpi, ukoliko otpor nadmaši određeni stupanj intenziteta, što može biti detektirano u širokom rasponu pojava. Porast jačine transfera do razine potpune zasljepljenosti može postati otpor na isti način kao i neprestano izvještavanje o snovima ili previše racionalnog odraza o njima.

4) *Kvalitativni* i *kvantitativni* kriteriji su stoga korišteni u evaluaciji otpora. Na primjer, pozitivni i negativni transferi postaju otporom ukoliko dosegnu intenzitet koji koči ili sprječava odražavajuću suradnju.

Glover (1955) je razlikovao između grubog otpora i nezamjetljivih oblika. Grubi oblici uključuju kašnjenje, propuštanje seansi, govoriti previše ili ne govoriti uopće, automatsko odbacivanje ili nerazumjevanje svih analitičarevih izjava, igrajuće ignoriranje, konstantna rastresenost, odsutnost, zaspavljivanje i na kraju završavanje tretman prerano.

Te grube smetnje stvaraju utisak svjesnog i namjernog sabotiranja i /pogađaju analitičara u posebno osjetljivo mjesto. Neki oblici ponašanja spomenuti gore, poput kašnjenja, nedolazaka na seanse, podrivanja analitičkog rada i sugeriranja općih interpretacija mogu u najboljem slučaju biti smatrani kao odgojne mjere ili u najgorem slučaju vode do borbe moći.

Takve komplikacije se mogu razviti sa određenom brzinom točno u početku terapije. Zbog toga je esencijalno podsjetiti da pacijent primarno traži suportivni odnos. Toliko dugo koliko analitičar ne dopusti da se zaplete u borbu moći, znakovi pozitivnog transfera mogu biti prepoznati u istančanom obliku izbjegavanja za vrijeme seanse, i mogu se također interpretirati i u ranim počecima terapije.. Tada ne bi nužno morala početi borba moći koja bi mogla rezultirati iz izazova da se napadnu egzistencijali uvijeti terapije.

Otpor radu postaje “otpor psihoanalitičkom procesu” (Stone, 1973.). Mnoge su individualne i tipične pojave otpora opisane od 1900. godine. One mogu biti klasificirane – premda sa neizbježnim gubitkom živosti – prema postanku otpora. Budući da je otpor prema psihoanalitičkom procesu zapažen kao transferni otpor, taj je oblik otpora postao stalni centar pažnje. Zbog toga je prikladno prvo razjasniti kako i zašto se pojavljuje transferni otpor.

4.1.1. KLASIFIKACIJA OBLIKA OTPORA

Freud je prvo otkrio transferni otpor kao *glavnu prepreku* terapiji. Pacijenti – posebno žene, što je značajno – nisu držali do propisanih pacijent-liječnik stereotipa s obzirom na njihova pravila i odnose, već bi inkorporirali terapeuta u njihov vlastiti svijet mašte. Kao liječnik, Freud je bio iziritiran sa tim zapažanjima. Zbog svoje loše savjesti i srama uslijed mentalno prekršene pogodbe, pacijentice su prikrivale svoja maštanja i razvijali *otpor* prema seksualnim osjećajima i željama koje su one prenosile na Freuda. Kako Freud nije odredio nijedan uzrok za aktualno porijeklo tih željak, kao što je situaciono potkrepljenje, izgledalo je primjereno istražiti znatno bliže povijesne i nesvjesne uzorke očekivanja.

Studija transfera kao “krive veze” vodi u prošli svijet nesvjesnih želja i maštanja i napokon do otkrića edipalnog kompleksa kao i incestnog tabua. Kada postane moguće izvesti liječnikov utjecaj od

roditelja (i od pacijentovog besprijealnornog odnosa prema njemu) analitičarevo razumijevanje transfera okreće se od glavne prepreke terapiji u najmoćniji terapijski alat, toliko dugo dok se ne okrene u negativni ili pretjerano pozitivno erotizirani transfer.

Odnos između transfera i otpora (u konceptu transfernog otpora) može biti opisan shematski na slijedeći način: nakon prevladavanja otpora da transfer postane svjestan, terapija je u Freud-ovoj teoriji bazirana na blagom, besprijealnornom transferu, koji stoga postaje željeni analitičarev najmoćniji alat. Pozitivni transfer – u smislu odnosa sui generis – oblikuje temelj terapije (vidi pogl. 2).

Taj je radni odnos, kako bi danas rekli ugrožen ako je pozitivni transfer intenziviran i ako je stvorena polarizacija – zvana transferna ljubav ili negativni (agresivni) transfer. Transfer na taj način ponovo postaje otpor ako je pacijentov stav prema analitičaru erotiziran (transferna ljubav) ili se okreće u mržnju (negativni transfer). Prema Freudu ta dva oblika transfera postaju otpor ukoliko sprečavaju prisjećanje.

Napokon, u otporu *razrješenja* transfera mi nalazimo treći aspekt. Zajednički koncept transfernih otpora su: 1) otpor da transfer postane svjestan,

2) otpor u obliku transferne ljubavi ili negativni transfer i

3) otpor razrješenju transfera.

Konkretni oblici uzeti od različitih elemenata transfernog otpora,

ovise o tome kako je terapijska situacija strukturirana sa pravilima i interpretacijama. Na primjer, otpor svjesnosti transfera je uobičajna komponenta u uvodnoj fazi terapije. Kasnije uspone i padove tog oblika otpora reflektira dijadno-specifična fluktuacija. Paranoidni pacijent brzo razvija negativni transfer, upravo kao što nimfomanka brzo razvija erotiziran transfer. Intenzivnost tih transfera je to što ih čini otporom.

Široki spektar odvaja te krajnosti i unutar toga analitičar odlučuje koje oblike ponašanja interpretirati kao otpor. Freud-ova kasnija klasifikacija (1926), osim otpora potiskivanja i transfernog otpora pruža dijagnostičke kriterije s obzirom na popis superego otpora, id otpora i otpora baziranih na sekundarnoj dobiti od bolesti, osim otpora potiskivanja i transfernog otpora.

Stoga moderna klasifikacija u dva oblika ego otpora (otpor potiskivanja i transferni otpor), superego otpora i id otpora ide natrag u Freudovu reviziju njegove teorije u 1920-tim. Budući da transferni otpor zadržava svoju centralnu ulogu, u strukturalnoj teoriji dva bazična obrazca transfernog otpora (pretjerano pozitivni, erotizirani transfer i negativni, agresivni transfer) ostaju u fokusu terapijskog interesa. To je razlog zašto mi dalje razdvajamo koncept transfernog otpora.

U našoj raspravi teorije transfera, mi se ne bavimo s komplikacijama koje niču iz činjenice da obadva bazična obrasca

transfernog otpora mogu napraviti liječenje daleko težim. Sa negativnim transferom, agresivno odbacivanje može prevladati i terapija može doseći zastoj ili prekid (Freud, 1912 b, 1937 c, p 239).

Vrijedno je spomena da je Freud zadržao polariziranu klasifikaciju otpora u negativnu (agresivnu) i pretjerano pozitivnu (erotiziranu) obliku, premda je između 1912 i 1937 modifikacija nagonske teorije i posebno uvođenje strukturalne teorije vodilo klasifikaciji otpora u pet oblika. Ti elementi konzervativizma u Freudovim mislima vjerojatno su povezani sa činjenicom da se je u svojim tretmanima i dalje držao koncepta polarizacije ljubavi i mržnje u edipalnoj fazi sukoba i pratećeg transfera, kao što je istaknuto od strane Schafer-a(1973) i drugih .To kao i univerzalna ljudska ambivalentnost, neizbježno vodi u pozitivni i negativni transfer. Ipak što se zbiva sa intenzifikacijom transfera do točke, kada postaje otpor, bilo kao transferna ljubav ili kao nesavladiva mržnja? Bez nastojanja da minimaliziramo ljudske potencijale za mržnju i destruktivnost, nema sumnje da tehnika tretmana igra ulogu u potkrepljivanju otpora u obliku negativnog transfera što je dugo vremena bilo zanemareno (Thomä 1981) . A. Freud (1954 a, p 618) je napokon potaknula pitanje da li se povremeno potpuno zanemaruje činjenica da su i analitičar i pacijent oboje odrasli , koji se nalaze u stvarnom , osobnom odnosu u kojem bi uzajamno mogli biti odgovorni za neke od agresivnih reakcija koje mi izazivamo u našim pacijentima ,a što mi vjerojatno smatramo transferom. Ista je stvar sa transferom ljubavi, posebno ukoliko transfer udesi analizu da ne

uspje ili da učini bilo koji pokušaj u analizi besmislenim. Prirodno da također znamo za druge primjere transferne ljubavi, takve kakve su opisali Nunberg (1951), Rappaport (1956), Saul (1962) i Blum (1973). Ipak bi naglasili činjenicu da analitičarev utjecaj i njegove tehnike tretmana utječu na razvoj negativnog ili erotiziranog transfera, što je često samo usput spomenuto, čak i u skorijim publikacijama. To se zbiva unatoč općem prepoznavanju, koliko snažno negativni transfera isto je sa erotiziranim transferom – ovisi o kontratransferu, tehnici tretmana i analitičarevoj teorijskoj poziciji. U analitičkom radu, pitamo se poput Schafer-a (1973,p. 281):

Kako možemo razumjeti pacijentov život upravo na taj način, kad producira upravo te simptome, kad pati baš na taj način, kad izražava upravo te odnose, kad doživljava upravo te osjećaje, mješajući se u daljnje razumjevanje upravo na taj način i u to vrijeme?

Koje se želje ili setovi želja zadovoljavaju do koje moguće mjere? Da li je to smisao kojim klinička psihoanaliza završava u istraživanju izjava (ispunjenja želja)? To je ono što se najzad smatra kao analiza otpora i obrana. Čemu oni služe? Za što oni služe osobi?

Schafer je bio u pravu postavljajući pitanje funkciji otpora i obrane do samog kraja. Uobičajna samoobrana protiv nesvjesno zamišljenih opasnosti je posljedica dugog neuspjelog životnog procesa da se nađe sigurnost i zadovoljstvo u interpersonalnim

odnosima. Zbog toga ćemo se u slijedećem poglavlju baviti funkcijom otpora, koju on ima u reguliranju odnosa.

4.1.2. Funkcija otpora u reguliranju odnosa

Naglašavanjem funkcije koju otpor čini u reguliranju odnosa, potrebno je posvetiti posebnu pažnju odnosu između otpora i transfera. Osobito se u transfernom otporu intrapsihički model sukoba (otpor potiskivanja) naslanja na psihologiju objektnih odnosa i na interpersonalni model sukoba. Freud je ustanovio tu vezu u transformaciji svoje teorije tjeskobe u dijelu "Inhibicije, simptomi tjeskoba" (1926 d); dodatak tim papirima sadrži gore spomenutu klasifikaciju otpora u pet oblika. Trebalo bi se podsjetiti da je Freud slijedio *svu* neurotsku tjeskobu natrag do stvarne opasnosti, kao što je prijetnja izvana.

Kastracijska tjeskoba i tjeskoba gubitaka objekta ili ljubavi su stoga produkti čije porijeklo zahtjeva dvije ili tri osobe. Ipak unutarnji emocionalni procesi dobivaju jednostrani naglasak u psihoanalitičkom modelu sukoba. U jednu ruku, teorija rasterećenja sugerira da se upravo tako snažna tjeskoba uništenja treba izvesti iz kvantitativnih faktora. U drugu je ruku zanemaren situacioni utjecaj na porijeklo tjeskobe, u smislu prave opasnosti.

S obzirom na indikacije, slučajevi koji se smatraju posebno

podesnim za psihoanalizu, su oni koji pokazuju stabilnu strukturu kao što je internalizirani sukob. Pitanje je tada, što remeti homeostazu, internaliziranu ravnotežu?

Analitičar koji je orijentiran na intrapsihički model sukoba trebao bi odgovarati (reagirati) poput Brennera (1979b p558): “Bilo koja mentalna aktivnost koja služi svrsi izbjegavanja neugode pobuđene sa nagonским derivatima je obrana. Ne postoji drugi valjani način definiranja otpora”.

Analitičar koji polaže više naglaska na objektne odnose kao dio teorije, uzima u obzir gledište koje je Brierly (1937, p262) vrlo rano zagovarao:

Dijete je prvo zainteresirano za objekt u odnosu sa svojim vlastitim osjećajima ali uskoro čim se osjećaji čvrsto vežu za objekt, proces nagonске obrane postaje proces obrane od objekta. Dijete tada nastoji da upravlja svojim osjećajima putem manipuliranja s njihovim objektnim prijenosnicima.

4.1.3. OTPOR I OBRANA

Smatramo posebno važnim da razjasnimo međusobni odnos između otpora i obrane. Ta dva termina se često koriste kao sinonimi. Međutim, pojava otpora može biti zapažena, dok obrana mora biti

izvedena. Po Freudovim riječima (1916/17, p294) “Predlažemo da patogenim procesima, koje možemo demonstrirati pomoću otpora, damo ime *potiskivanje*”.

Sinonimno korištenje termina “otpor” i “obrana” izaziva nerazumijevanje kao da opis sam po sebi određuje objašnjenje funkcije otpora. U kliničkom žargonu, psihodinamske veze često daju globalni opis: negativni transfer služi kao obrana protiv pozitivnih osjećaja; od self defekta i tjeskobe ranog napuštanja štiti putem histeričnog koketiranja, i tako dalje.

Ipak je važan zadatak sadržan u prepoznavanju takvih psihodinamičkih veza u individualnim slučajevima, kao što su specifični psihički postupci, i njihovo prevođenje u terapijsku korist. Freud je postupio na taj način kada je konstruirao prototip svih mehanizama obrane – otpor potiskivanja – i povezao ga sa pacijentovim načinom doživljavanja i simptomima. U tom opisu, oblik otpora je povezan sa prototipom svih obrambenih mehanizama.

Trebalo bi naglasiti da koncept otpora pripada teoriji tehnike tretmana, dok je koncept obrane vezan za strukturalni model psihičkog aparata (Leeuw 1965).

Tipični oblik obrane, poput identifikacije sa agresorom, podrazumijeva složen i višestupnjevan obrambeni proces (potiskivanje, projekcija, splitting itd.). Ti nesvjesni procesi oblikuju

temelj za višestruke (mnoštvo) pojave otpora (Ehlers 1983).

Daljnji je razvoj teorije obrambenih mehanizama, na taj način napravio tzv. obrambene otpore iznad prototipnog oblika (otpor potiskivanja) više pristupačnog terapiji. Moguće je opisati otpor potiskivanja koristeći Nietzsche-ovu čuvenu frazu u djelu "Iznad Dobra i Zla": "Ja sam učinio to, kaže moje sjećanje. Ja nisam mogao učiniti to, kaže moj ponos i ostane nepokolebljiv. Najzad moje sjećanje popusti". Za psihoanalizu su naravno *nesvjesni* procesi samoobmane u fokusu interesa (Fingarette 1977).

Najvažnija praktična posljedica strukturalne teorije je primjena tumačenja kliničkih pojava otpora, koje je opisala A. Freud (1937). "Transferna obrana", npr. potvrđuje "otpor transferu" na način opisan gore. Činjenica da se u nekim slučajevima govori o otporu a u drugim o obrani proizlazi dijelom iz sličnog značenja riječi. Daljni razlog za to je da je kliničko iskustvo tipičnih oblika otpora desetljećima bilo opisivano terminologijom obrambenih procesa. Napokon, postoji lingvistička veza između nesvjesnih procesa obrane neke osobe i njegovih akcija: Pacijent poriče, čini dobro, okreće se protiv sebe, rascjepljuje, pokušava poništiti nešto, regradira.

Sklonost za obrambenu terminologiju vjerojatno izražava tendenciju koja vodi do Schafer-ovog *jezika akcije* (1976). Potrebno je bliže istraživanje tipičnih oblika obrane, koje vodi izvan teorije obrambenih mehanizama ako npr. pogledamo složenu pojavu Acting

Out-a, prisile ponavljanja i otpora id-a. Ti mehanizmi služe da na različite načine održe ravnotežu i time uzrokuju specifične otpore promjeni. Stoga psihoanalitička terminologija u ime jezgovitosti upućuje na otpor, pomoću regresije, projekcije ili poricanja. Budući da proces izvođenja nesvjesnih mehanizama obrane počinje sa otporom, pošto obrane nemogu biti odmah iskušane ili direktno promatrane, odnos između otpora i obrana okreće se oko složenih problema validacije. Nadamo se da smo uvjerljivo demonstrirali da je uporaba “otpora” i “obrana” kao sinonima i globalnih termina nevaljala. Dosad je spomenuta opća točka gledišta s obzirom na predmet kojim ćemo se detaljnije baviti u narednom dijelu ovog poglavlja. Naglasak će biti stavljen na slijedeće točke: Budući da je Freud pripisao otporu, od pronalaska naovamo, funkciju regulacije odnosa, mi ćemo dati otporu protektivnu zaštitnu funkciju u odnosu na tjeskobu. To gledište potvrđuje bit, da se također mogu razmatrati i drugi afektivni signali. Već smo dali transfernom otporu posebno mjesto u ovim uvodnim primjedbama zbog njegovog velikog značaja, i vratiti ćemo se tome u vezi sa potiskivanjem u dijelu 4.3.

Potaknuti Freudovom klasifikacijom, predstavljamo superego i id otpore u dijelu 4.4. Ti oblici otpora duguju svoja imena Freudovoj dalekosežnoj reviziji njegove teorije 1920-te. Reorganizacija nagonske teorije i zamjena topografskog modela (slojevima nesvjesnog, predsvjesnog i svijesnog) strukturalnom teorijom (id, ego i superego), vraća se, između ostalih stvari, Freudovom iskustvu u analitičkoj situaciji. Otkriće nesvjesnih osjećaja krivice i tzv. negativne

terapijske reakcije dovelo je do pretpostavke o važnosti dijela ega i superega koji su nesvjesni. U isto vrijeme, Freud je bio duboko impresioniran prisilom ponavljanja, koju je pokušao objasniti sa konzervativnom prirode instikata pripisanih id-u. Stoga je izgledalo da je moć id-a objašnjavala postojanu prirodu erotiziranog i negativnog, agresivnog oblika transfera i superego otpora. Krićka rasprava o superego i id otporu imala je teorijske i praktične posljedice, koje ćemo opisati u dijelu 4.4.1. koristeći primjere današnjeg razumjevanja negativne terapijske reakcije.

U dijelu 4.4.2. raspravljati ćemo o razvoju nove teorije ljudske agresivnosti; kratka rasprava je posvećena sekundarnoj dobiti od bolesti, ubrajajući je po Freud-ovoj klasifikaciji u ego otpore. O tom neobićno važnom obliku otpora raspravljamo detaljno u poglavlju 8. u kontekstu faktora koji rade na održanju simptoma. Po našem mišljenju, sekundanoj dobiti je posvećena premala pažnja u psihoanalitićkoj tehnici.

Na kraju, u dijelu 4.6. okrenuti ćemo se otporu identiteta po Eriksonovom opisu. Taj oblik otpora je prototip grupe pojava otpora, koje su od temeljne klinićke i teorijske važnosti. Sama po sebi pojava opisana kao otpor identiteta nije nova. Eriksonova inovacija je teorijska reorijentacija sa kojom on povezuje funkciju otpora (kao i nesvjesne obrambene procese) sa održavanjem osjećaja identiteta ili selfa, koji su po porijeklu psihosocijalni. Time se uvodi bolje načelo regulacije. Odvajanje načela ugone – neugode od ekonomskog

načela i teorije rasterećenja, bez sumnje ne treba voditi do zanemarivanje Freudovog otkrića ljudskog nesvjesnog svijeta želja. Već potpuno suprotno, zajedno sa G. Klein-om i mnogim drugim modernim analitičarima, mi vjerujemo da psihoanalitička teorija motivacije baš I dobiva u svojoj vjerojatnosti i terapijskoj korisnosti ako nagonsko traganje za edipalnim i pregenitalnim gratifikacijama (zadovoljenjima) razumijemo kao neophodnu komponentu u razvoju *osjećaja selfa*. Pretpostavka da postoji međuovisnost između regulacije self-osjećaja (kao ego ili self identiteta) i gratifikacije želja, potječe iz iskustva stečenih u psihoanalitičkoj praksi. To nas također vodi izvan dileme koju je Kohut završio u svojoj dvotračnoj teoriji razvoja, sa neovisnim procesima (narcističkih) formiranja selfa i (libidinalnim) formiranja objekta. Lako je pokazati apsurdnosti odvajanja (narcističke) formacije selfa od (instinktivnog) objektnog odnosa. Ne postoji poremećaj u objektnim odnosima bez poremećaja selfa i vice versa.

4.2. TJESKOBA I PROTEKTIVNA FUNKCIJA OTPORA

Freud se susreo sa otporom kod histeričnih pacijenata prilikom terapijskog pokušaja da oživi njihova zaboravljena sjećanja. Kako je Freud bio okrenut hipnozi i postupku pritiska u predanalitičkom razdoblju, bilo što u pacijentu što se suprostavljalo liječnikovim pokušajima da utječe na pacijenta smatralo se otporom. Ta snaga koja je okrenuta prema van, npr. protiv liječnikovih pokušaja da

utječe na pacijenta, za Freuda je bila zrcalna predodžba onih nutarnjih snaga koje su vodile i održavale disocijaciju za vrijeme postanka simptoma.

Na taj način psihička sila, averzija na strani dijela ega, izvorno vodi patogenu ideju izvan asocijacije (i stoga vodi disocijaciji) i suprotstavlja se njezinom povratku u sjećanju. Pacijentovi (histerični) “ne znam” u stvari je “neću da znam” – koji bi mogao biti u većem ili manjem obujmu svijestan. Stoga zadatak terapeuta leži u prevladavanju otpora asocijacijama (Freud 1895d, pp269-270).

Od samog su početka, terapijska zapažanja bila povezana sa psihodinamskim modelom objašnjenja, prema kojem snaga otpora pokazuje stupanj do kojeg su asocijacije i simptomi iskrivljeni (Freud 1904a). Otkriće nesvjesnih instinktnih impulsa, edipalnih želja i tjeskoba dodali su znanje na motive otpora i pojačali njihovu ulogu u tehnici tretmana. Sandler i suradnici sumiraju:

Ulaz psihoanalize u ono što je bilo opisano kao druga faza i prepoznavanje važnosti unutarnjih impulsa i želja (za razliku od bolnih stvarnih iskustava) u uzrokovanju sukoba i motiviranju obrana, nije donjelo nikakvu temeljnu promjenu u konceptu otpora. Ipak otpor je sada bio viđen ne samo kao otpor protiv uznemirujućih sjećanja, već također protiv neprihvatljivih impulsa (1973, p 72).

Polazna točka “ne želi znati”, sada je zahtjevala objašnjenje, da” nije sposoban znati,”to jest da su u pitanju samoobmane i nesvjesni procesi koji vode iskrivljavanju reprodukcije instinktnih želja. Zapisivanje opisa pojava otpora je u međuvremenu kompletirano. Manje od stotinu godina nakon Freudovog otkrića , teško da postoji bilo koji ljudski impuls koji nije bio opisan u literaturi s obzirom na njegov odnos prema posebnom otporu. Ne bi bilo teško za čitatelje da sami steknu osjećaj otpora ako sa fiktivnim slušateljem zamisle komunikaciju sa apsolutno svim što prolazi kroz vaš um. Funkcija je otpora u terapijskom dijalogu da regulira odnos. Freud je zbog toga od početka vidio otpor u kontekstu pacijentovog odnosa prema liječniku; to je razumio kao vezu sa transferom. Kako smo već spomenuli, funkcija reguliranja odnosa (čuvanja granica) kod otpora bila je kasnije zanemarena kao rezultat restriktivnog modela sukoba i strukture . Kontekst otkrića otpora ostaje odlučujući za sve kasnije pokušaje objašnjenja: Zašto se pojave otpora javljaju u terapijskom odnosu i kojoj svrhi oni služe ? Freud (1926 d) je kasnije odgovorio na to pitanje na globalni način: Sve pojave otpora su u korelaciji sa obranom od tjeskobe. Klasificirao je tjeskobu, jedan neugodni afekt, sa prototipom obrambenih mehanizama, potiskivanjem. U Freudovom generaliziranom načinu izražavanja, tjeskoba zamjenjuje tako reći sve neugodne afektivne signale kao što su sram, tuga, krivice, slabosti. Rezultat toga je da tjeskoba postaje najvažniji afekt u psihoanalitičkoj teoriji obrana. Tada je Freud (1929 d) mogao reći da tjeskoba, kao i izbjegavajuće i napadajuće reakcije koje joj

pripadaju, kao i njihove varijante u emocionalnoj sferi sadrže srž problema neuroze. Nesvjesni obrambeni procesi su stoga biološki usidreni. Ipak naglasak koji je stavljen na tjeskobu vodio je do situacije u kojoj drugi nezavisni afektivni signali dobivaju premalo pažnje. Danas afektivni signali moraju biti viđeni na puno diferenciraniji način, bilo zbog teorijskih ili terapijskih razloga. Ako ne idemo dalje od povijesnog prototipa, kao što je tjeskoba i obrane protiv nje, tada činimo nepravdu širokom spektru uznemirujućih osjećaja. Analitičar ignorira pacijentove osobne osjećaje i iskustva ako interpretira tjeskobu dok se pacijent brani od kvalitativno drugačijih emocija. Jedna je stvar da mnoge pojave kulminiraju u tjeskobi, što je razlog da možemo govoriti o tjeskobi srama, tjeskobi separacije i kastracijskoj tjeskobi. No sasvim je druga stvar da široki dijelovi hijerarhije afekata sadrže neovisne elemente čija fenomenologija nije bila tema većeg interesa među psihoanalitičarima u skorije vrijeme

Postoji nekoliko razloga za to. Rappaport (1953) je vjerojatno bio prvi koji je privukao rasprostranjenu pažnju činjenici da ne postoji sistematična psihoanalitička teorija afekata. Izvođenje afekata iz instinkata i Freudovo gledište da afekti predstavljaju instiktivnu energiju, bili su nepovoljni faktori za istančano fenomenološko opisivanje kvalitativno različitih afektivnih stanja. Kao rezultat revizije teorije tjeskobe, signalna tjeskoba postaje prototip afektivnih stanja. Freud je velikim dijelom odvojio signalnu tjeskobu od ekonomskih procesa rasterećenja (1926 d, p139); On je opisao tipične opasne

situacije i razlikovao je između različitih afektivnih stanja, primjerom jednog postojećeg bolnog afekata. Dosad je afektu tjeskobe davana ekskluzivna uloga u psihoanalizi, jer nije nebitno da postoje mnogi afekti, koji svakako imaju komponentu tjeskobe (Dahl 1978). Sada želimo ilustrirati i razmotriti razlikovanje afekata i njihov odnos prema tjeskobi, koristeći primjer srama, i bazirajući naše opise na Wurmserovim (1981) studijama. Osoba koja pati od *tjeskobe srama* uplašena je da ne bi bila izložena – i stoga ponižen a. Prema Wurmseru, kompleksan afekta srama je aranžiran oko depresivne jezgre; Izlažem sebe i osjećam se poniženim; želio bi nestati; ne želim više postojati kao biće koje izlaže sebe na takav način. Sramota može biti izbrisana samo sa uklanjanjem izlaganju – sa skrivanjem, nestajanjem i ako je potrebno sa uništenjem.

Sram još postoji u cilju zaštite, kao preventivno samoskrivanje, i kao *reaktivna formacija*. Očigledno je da je zaštitna funkcija otpora posebno vezana za osjećaje nepodnošljivog srama. Prema Wurmseru, sva tri oblika srama – tjeskoba srama, depresivni sram, i sram kao reaktivna formacija – imaju subjektni i objektni pol. Osoba se srami *nečega* i s obzirom na *nekoga*. Istančana fenomenološka analiza afektivnih stanja je značajna za tehniku tretmana, posebno zbog toga što je tako moguće napraviti psihoanalitičku bilancu što bi bilo *obazrivo* u datom trenutku. Tada obazriv postupak za rad sa analizom otpora nije samo rezultat simpatije i intuicije. Vidimo u današnjem naglasku na kontratransferu znak da su raznovrsni oblici emocija i afekata privukli interes koji je u porastu.

Zaštitna funkcija otpora može također biti opisana i za druge afekte. Krause (1983, 1985) i Moser (1978) su demonstrirali da se agresivne emocije poput dodijavanja, ljutnje, bijesa i mržnje upotrebljavaju kao unutarnji signal na isti način kako tjeskoba povlači obrambene procese. Naravno da je također moguće da se agresivne emocije akumuliraju do točke gdje tvore signal tjeskobe, i teorija tjeskobe je zbog toga tako elegantna, koncizna i zaokružena. Freudov genije je radio poput Occamovog sječiva, podređujući nekoliko barem djelom neovisnih afekata signalnih sistema prototipu, kao da su oni sluge.

Terapijski je nepreporučivo posvetiti posebnu pažnju signalu tjeskobe. Moser je koristio slijedeći argument da podrži tehničko pravilo da bi neovisnost ostalih afektivnih signala trebala biti prihvaćena.

Ti afekti (dodijavanje, ljutnja, bijes, mržnja itd.) se upotrebljavaju kao unutarnji signali na isti način kao i tjeskoba, dajući afektivnom iskustvu sve dosegnute razvojne stupnje unutarnjeg sistema izvještavanja (signalni sistem). Kod mnogih neurotičnih razvoja (npr. neurotska depresija, prisilna neuroza, neurotski karakteri) agresivni signalni sistem je potpuno zakržljao ili je slabo razvijen. To su pacijenti koji ne opažaju svoje agresivne impulse, dakle ne prepoznaju ih i ne mogu ih klasificirat u situacioni kontekst. Takvi pacijenti ili demonstriraju agresivno ponašanje bez da ga opaze (i također su nesposobni da ga prepoznaju nakon toga) ili reagiraju prema

naglašeno agresivnim okolnim podražajima sa emocionalnom aktivacijom, analizirajući podražaje na različit način, i interpretirajući ga na primjer kao signal straha... U teoriji neuroza taj proces zamjene je opisan kao tipični afektivni obrambeni mehanizam kroz termine “ agresija kao obrana straha (tjeskobe) i tjeskoba (strah) kao agresivna obrana “. Zbog toga postoje dobri razlozi da se zasnova “ signalna teorija agresije” uz “ signalnu teoriju tjeskobe “(Moser 1978, p. 236-237).

Walder je opisao razvoj psihoanalitičke tehnike koristeći serije pitanja koje se sam analitičar pita. Prvo “pitanje je stalno na njegovom umu: *Koje su pacijentove žudnje (želje)? Što pacijent (nesvjesno) hoće?*” Nakon revizije teorije tjeskobe, “ stara pitanja o željama trebaju biti nadopunjena sa drugim pitanjem također konstatnim u analitičarevom umu: *Čega se on boji?* Najzad, uvid u nesvjesne obrambene procese i otpore vodi do trećeg pitanja “*Kada je on uplašen što čini?*” (Waelder 1960, p.p. 182-183). Waelder je izjavio (tvrdio) da nema drugog aspekta koji bi se mogao dodati da analitičaru pomogne u istraživanju pacijenta.

Danas je preporučljivo postaviti seriju daljnjih pitanja, poput: Što pacijent radi kada je posramljen, kada je zadovoljan, kada je iznenađen, kada osjeća jad, bol, strah, gnušanje ili bijes? Široko variraju načini na koji se emocijeizražavaju I ti načini mogu biti predhođeni nespecifičnim stupnjevima uzbuđenja. Emocije i afekti –

koristimo te termine kao sinonime – mogu dakle biti prekinute u nediferenciranim predstupnjevima (u korijenu), ali se mogu također akumulirati do formiranja tjeskobe. Zbog toga bi trebalo držati na umu što se tiče tehnike, da postoji široki raspon afekata i da se određenjem kvalitativno različitih emocija može olakšati integracija ili napraviti akumulaciju afekata manje ili više teškom.

Naravno, uvijek postoje brojna druga pitanja koja nisu u ovoj stvari interesirala Waeldera. Sa terapijske i dijadne točke gledišta – moramo biti pažljivi da to ne izgubimo iz vida – analitičar postavlja sebi mnoga pitanja koja imaju zajednički nazivnik, takav kao: Što ja radim da uzrokuje ovu pacijentovu tjeskobu i da izazivam ovaj otpor? I iznad svega: Kako ja doprinosim u njihovu preovladavanju? U raspravi o tim dijagnostičkim razmatranjima potrebno je razlikovati jedan od drugog različite afektne signale .. Danas čak jedan konzervativan analitičar poput Brennera (1982) priznaje da su depresivni afekti i neugodni afekti tjeskobe faktori jednake važnosti u formiranju sukoba. Činjenica je da je dubiozno pripisati autonomiju upravo kompleksnim depresivnim afektima u signalnom sistemu, nije važna za našu diskusiju. Odlučujuća stvar je imati sveobuhvatni zahvat regulacije ugodne-neugode i nastanka sukoba, a ne se limitirati na tjeskobu, bez obzira koliko taj prototip afektivnog signala može biti važan.

Komunikativni karakter afekata zaslužuje posebno razmatranje u teoriji obrambenih procesa (i otpora), kako je Krause (1983)

naglasio. Usvojim ranijim radovima Freud je usvojio Darwinovo (1872) mišljenje o važnosti emocionalnog izražajnog ponašanja. U svojoj kasnijoj instinktnoj teoriji, afekti su tretirani većinom kao produkt rasterećenja i investicija (katekse). Instinkt nalazi reprezentacije u ideji i afektu, i time se rasterećuje u unutrašnjosti: “Afektivna manifestacija je sama po sebi esencijalna u motornom (sekretornom i vasomotornom) rasterećenju i rezultira u (unutarnjoj) promjeni subjektovog vlastitog tijela bez uplitanja u vanjski svijet, a motilitet, u akciji dizajniranoj da izazove promjene u vanjskom svijetu” (Freud 1915 p. 179). U toj tvrdnji Freud opisuje instinkte i afekte na jednostrani način: Afekti postaju instinktni derivati, i izgleda da se njihov komunikativni karakter izgubio. Kako se može vidjeti u Krausovom sveobuhvatnom pregledu, instinkt/ afekt interakcija je daleko kompleksnija i ne odvija se samo u jednom smjeru (od instinkta do afekta). Baviti ćemo se sa tim kompliciranim problemom ovdje samo toliko koliko se to tiče razumijevanja otpora.

Naravno da postoje trajne posljedice za terapijski pristup, ako su tjeskoba, bijes, gnušanje i sram – imena nekoliko afektivnih stanja viđeni kao promjena u tjelesnoj ravnoteži na jednostrani način. To vodi do zanemarivanja interakcijskog stvaranja tjeskobe, bijesa, gnušanja i srama kao i njihove signalne funkcije. Štoviše to su točno ti komunikativni procesi koji čine razumljivu zaraznu prirodu afekata koju je Freud zapažao u grupnim procesima. Međusobni odnos je taj koji karakterizira potkrepljenje afekata u drugih osoba, ili pojačava ili oslabljuje kružni proces, formirajući temelje za empatiju. Stoga u

terapiji dakle analitičar može osjetiti da emocije imaju komunikativni karakter kao rezultat njegovog empatijskog razumjevanja afektivnog stanja.

Bazični osjećaji i afekti u dualističkoj instinktnoj teoriji vode do miješanja instinkta sa afektom ili libida sa ljubavi i agresije sa neprijateljstvom, kako su to posebno pokazali Blanck i Blanck (1979). Ako je to miješanje preneseno na signalnu tjeskobu, sposobnost uočavanja drugih afektivnih sistema je ograničena. Činjenica je da različiti afekti i njihova dijadna funkcija u komunikaciji treba biti uzeta u razmatranje, što dobiva na važnosti u psihoanalitičkoj teoriji objektnih odnosa. Pozivajući se na članak Krausa željeli bi opisati funkciju reguliranja odnosa u afektivnoj komunikaciji i obrambene funkcije otpora povezane s njom. Nakon opisivanja složene mješavine afekata i instinktnih radnji u seksualnoj interakciji, on zaključuje:

Da bi se seksualni akt između dvije osobe mogao odvijati, prije završnog akta seksualne prirode, one se moraju potpuno sjediniti kao što se razmak između partnera se mora eliminirati. To se može dogoditi jedino onda ako je afekt tjeskobe općenito praćen takvim procesima koji pretežu sa suprotnim afektima poput radosti, znatiželje, interesa i sigurnosti. To se odvija pomoću međusobne indukcije pozitivnih afekata (Krause 1983 p. 1033).

Krause upućuje na uzajamnu indukciju pozitivnih afekata i na

redukciju afekata tjeskobe. Potpuno je izvan sumnje da u slučajevima impotencije krajnji fiziološki akt može biti ometen nesvjesnim kastracijskim strahom, ili da se frigidnost može razviti kao rezultat nesvjesne tjeskobe srama. Rezultat toga je međuigra takvih emocionalnih komponenti poput sigurnosti, povjerenja, znatiželje i radnosti, zajedno sa strasti, koja je seksualno uzbuđenje i aktivnost u užem smislu. Ta mješovitost svrhovitih želja pozitivno spojenih sa emocijama koje streme za vrhuncem žudnje, , općenito je ograničena u psihoanalizi na shemu edipalnih i prededipalnih nagonskih zadovoljenja i objektnih odnosa. Čineći to analitičar lako gubi pogled na široki raspon kvalitativno različitih emocija. Balint (1935) je bio jedan od prvih koji je raspravljao o tom problemu koristeći primjer nježnosti. Objektni odnosi i kontratransfer vjerojatno igraju takvu dominantnu ulogu u sadašnjim raspravama zbog toga što su povezani pravim (nepatvorenim) i kvalitativno različitim emocionalnim iskustvima koja nisu jednostavno funkcije faza libidinalnog razvoja.

Svakodnevno psihoanalitičko iskustvo pokazuje nam da pacijenti mogu napustiti opiruće ponašanje u otporu ako se osjećaju sigurnim i zadobiju povjerenje. Takva iskustva se slažu sa rezultatima psihoanalitičkih studija interakcija majka – djetete. Željeli bi spomenuti Bowlby-jeve (1969) nalaze attachmenta i značaj djetetove afektivne razmjene sa majkom, zbog čega je Harlow-ov (1958) eksperiment sa deprivacijom mladih majmuna sugerirao konvergentu interpretaciju.

Dok je prema psihoanalizi glad, oralna komponenta instinkta,

neophodan preduvjet za preživljavanje, emocionalni objektni odnos je preduvjet za seksualno sazrijevanje. Majmuni koji su kao mladi bili deprivirani od kontakta sa svojim majkama dovoljno dugo vremensko razdoblje, i koji su imali žičane lutke za zamjenu – i time bili deprivirani od objekta koji bi emocionalno vezanje učinio mogućim i koristeći ljudski izraz što bi im pružilo sigurnost – nisu bili sposobni za seksualni akt. Krause je ponudio objašnjenje da ih je deprivacija činila nesposobnim da dožive prisustvo drugih afekata (sigurnosti, povjerenja, znatiželje i radosti) koji su neophodni za izvođenje seksualnog akta. Prema Spitz-u (1965) nedostaje interpretacija tih uzajamnih nalaza i dijaloga.

U drugu ruku afektivna sigurnost može biti tražena u ovisnoj instinktivnoj gratifikaciji u obliku pretjeranog jedenja i ekscesivnoj masturbaciji. Međuigra instinktnih procesa i afektivnih signala može voditi obratnom procesu. To je razlog da se govori u terminima čuvanja od tjeskobe na način seksualizacije ili regresije na oralne modele gratifikacije; široko je prihvaćeno da se to događa u mnogim bolestima.

Na primjer posebno su impresivne manifestacije stvarne ovisne transferne ljubavi bez prepoznavanja ijednog dijagnostičkog faktora koji indicira postojanje ovisne strukture. Pitanje je tada, da li i u kojoj mjeri pacijent traži podršku u ekscesivnoj masturbaciji, i da li pacijent možda nije sposoban da nađe tu podršku u analitičkoj situaciji zbog toga što mu analiza ne osigurava afektivnu rezonancu.

Psihoanalitičari obično nameću sebi neobičnu suzdržanost zbog toga što povezuju afektivne signale sa tjeskobom i vraćaju tu tjeskobu natrag prema tjeskobi (strahu) od intenziteta instinkta. Analitičarev se kapacitet za rezonancu može mnogo slobodnije razvijati ako afekte vidimo kao nosioce značenja (Modell 1984a, p234; Green 1977) umjesto kao nagonske derivate, zbog toga što afektivne reakcije nisu izjednačene sa gratifikacijom.

Dijeljenje instinktivne teorije na afektivni i kognitivni aspekt, dijelom je bilo temeljeno na činjenici da je terapijsko iskustvo pokazalo da "prisjećanje bez afekata skoro neizbježno vodi u terapijski neuspjeh. Psihički procesi koji su se originalno odvijali, moraju biti ponovljeni što je moguće življe; oni moraju biti preneseninatrag do njihovog *status nascendi* i tada im se može dati verbalni izraz (Freud 1895d, p6). Posljedica tih zapažanja za teoriju otpora i obrambenih procesa bila je pretpostavka o dijeljenju između afekata i ideja (misli). Mi mislimo da važnost procesa rascjepa (splitting-a) nije to da je instinkt potisnut dvostruko, I kao ideja i kao afekt, kao da se radi o prirodnom rascjepu. Već suprotno, interaktivni (međuaktivni) afektivni procesi su u stvari također kognitivni po prirodi; stoga je moguće reći da je izraženo ponašanje naslonjeno na razumjevanje afekata. Istina je da to jedinstvo afekata i kognicije, osjećaja i ideja, može biti izgubljeno. Štoviše bez obzira koji afekt je uključen u stvaranje sukoba i u poremećaje osjećaja sigurnosti i selfa, ravnoteža se u bilo kojem slučaju uspostavlja u sferi simptoma i dalje se stabilizira sa ponavljanjima.

Svatko zna kako je teško mijenjati navike koje su postale sekundarne prirode. Iako pacijenti traže promjene s obzirom na njihove patnje, oni bi rado ostavili srodan interpersonalni konflikt netaknutim. Konfliktni odnosi sadrže različite oblike transfernog otpora koji su stoga predmeti takvih intenzivnih napora zbog toga što kompromisi koje uključuju, premda vode do značajnih šteta ipak osiguravaju određeni stupanj sigurnosti. Carus (1972) je sugerirao da govorimo o mehanizmima razmjene umjesto o mehanizmima obrane u interpersonalnom području, što je upravo jednako toliko uvjerljivo kao i Mentzosova (1976) interakcijska interpretacija procese obrane.

Obrambeni procesi ograničavaju ili prekidaju afektivno-kognitivnu razmjenu. Posljedice obrambenih procesa poricanja (negiranje) su po definiciji više vanjska, dok su kod potiskivanja više unutarnja. Ipak, to su razlike u stupnju: gdje postoji poricanje i negiranje, također može biti uočeno potiskivanje ili njegove manifestacije. Mi naglašavamo adaptivne funkcije otpora, posebno zbog toga što je pacijentova snažna nevoljkost da kooperira sa tretmanom često viđena kao negativna. Ako analitičari pretpostave da su njihovi pacijenti, uz pomoć otpora, dosegli najbolju moguću soluciju u odnosu na svoje konflikte (sukobe) i stoga održavaju ravnotežu, tada će se (analitičari) moći bolje suočiti sa zadatkom kreiranja najboljih uvjeta za eliminiranje otpora. Pacijent ne može sam sebi dopustiti osjećaje prema analitičaru ili zbog svog samopoštovanja ili zbog straha od analitičara. Svakodnevno

psihološko značenje tih narcističkih zaštita pokazao je jasno Stendhal: “Moraš biti oprezan da se ne osloniš na nadu (dopustiš nadi slobodne uzde) prije nego što si siguran da divljenje postoji. Inače bi mogao postići samo pobuđivanje dosade sasvim nepodudarne sa ljubavi ili barem to da bi samo liječenje bilo izazov tvojem samopoštovanju” (1975, p58).

Kada pacijent može biti siguran da je stekao “divljenje”? Kako može utvrditi da nije stvorio “pobuđivanje ravnodušnosti sasvim nepodudarno sa ljubavi?” Analitičar mora biti sposoban da odgovori na ta pitanja ako želi biti sposoban na produktivni način upravljati transfernim otporom. Stendhal-ove riječi k tome još upućuju na važnu funkciju neverbalne komunikacije (bliže povezane sa predsvjesnim) s obzirom na nastanak osjećaja koji pokazuju odnos, bez obzira da li su oni ljubav ili otpor. Instrukтивно je u tom pogledu da je Eriksonov opis otpora identiteta sa kojim su obuhvaćeni svi čisti oblici otpora, našao malo rezonance u psihoanalizi. To vjerojatno ima veze sa Eriksonovom jakom psihosocijalnom orijentacijom, jer karika vezanja otpora na osjećaj sigurnosti (Sandler 1960; Weis 1971), ili na osjećaj selfa (Kohut 1971) kako bi se izbjegle povrede, nije jako različita od otpora identiteta.

4.3. POTISKIVANJE I TRANSFERNI OTPOR

Prototip za Freudovo razumjevanje učinaka izvedenih iz

mehanizama obrane bio je njegov opis otpora potiskivanja. Otpor potiskivanja podsjeća na osnovnu manifestaciju obrambenih mehanizama, čak nakon što je A.Freud sistematizirala teoriju mehanizama obrane. Slažemo se sa opisom Sandlera i suradnika da se funkcija oblikovanja otpora oživotvoruje u obrambenim mehanizmima. Prema njima otpor potiskivanja se zbiva kada se pacijent brani “protiv impulsa, sjećanja i osjećaja koji, ukoliko bi se javili u svijesti doveli bi osobu do bolnog stanja, ili bi prijetili da izazovu takvo stanje”. Oni nastavljaju:

Otpor potiskivanja također može biti viđen kao odraz takozvane “primarne dobiti” od neurotske bolesti, budući da neurotski simptomi mogu biti gledani kao zadnje utočište formirano sa ciljem zaštite individue od svjesnosti uznemirujućih i bolnih mentalnih sadržaja. Proces slobodnih asocijacija tijekom psihoanalize stvara konstantnu potencijalno opasnu situaciju za pacijenta, zato što se poziva potisnuto pomoću procesa slobodnih asocijacija, a što uzastopce unaprijeđuje otpor potiskivanja. Što bliže potisnuti materijal dolazi u svjesnost, veći je otpor, i to je analitičarev zadatak da olakša, kroz svoje interpretacije, pojavljivanje takvih sadržaja unutar svjesnosti na način koji pacijent može tolerirati. (Sandler 1973, p74).

Pozivajući se na ovaj odlomak, htjeli bi naglasiti još jednom da uočavanja vidljivih osjećaja i ponašanja sugeriraju na pretpostavku da su nesvjesni ili predsvjesni obrambeni procesi aktivni. Priroda

samoobmane, iskrivljenja, obrtanja - u kratko preinaka i prekidanja - postaje evidentno umnoženo što je pacijent bliže porijeklu svojih osjećaja unutar zaštićene analitičke situacije. To je povezano sa autentičnošću osjećaja i iskustva i zbog toga se površina nečijeg karaktera često zove fasada ili čak karakterni oklop (Reich 1933). Ta negativna procjena površine može nažalost samo pojačati tvrdokornost npr: potaknuti otpor, onih pacijenata koji u početno ne mogu prihvatiti takvu procjenu. To je neželjeni sporedni efekt karakterne analize koju je uveo Reich.

Naravno da Reichova sistematizacija koja tematizira problem oblik - sadržaj ne bi trebala biti zlouporabljena. Reich-ovo (1933 p65) otkriće da “karakterni otpor se ne izražava u *sadržaju* materijala, već u *formalnim* aspektima općeg ponašanja, načina mišljenja, držanja, izrazu lica i tipičnim stavovima” (naglasak je dodan) neovisan je od libidno-ekonomskog objašnjenja karakternog oklopa. Reich je dao vrlo pronicljiv opis indirektno afektivno izraženog ponašanja, koja se sama po sebi očigledno provode u djelo unatoč otporu.

Afekt koji se javlja tjelesno, posebno u izrazu lica i njegove kognitivne ili fantazijske komponente mijenjaju se u veličini prema tome da li su one privremeno odvojene ili potisnute. Upućujemo na taj proces kao na izolaciju ili rascjep. Reich je pokazao da je obrambeni proces iskopčao afekt od kognitivne reprezentacije i modificirao ga na različite načine. Krause je točno istakao da Reich-ovo gledište nije bilo dalje teorijski razvijano i nastavlja:

To je obilježilo nestajanje utjecaja Darwin-ove teorije afekata na psihoanalizu. To je bilo utemeljeno na činjenici da je Freud, zbog svojeg zaleđa u neurologiji, bio je jedino sposoban vidjeti afekt kao motorno rasterećenje koju vodi unutarnja promjena u nečijem vlastitom tijelu, i pri tome je ignorirao socijalne i izražajne djelove afekta i vezu između toga djelovanja i načina mišljenja. Kao posljedica toga, predviđena je činjenica da se socijalizacija afekta djelomično odvija kroz automatsku i konstantu kontrolu koju vrši motoričko izražajni sistem, što je jedini put da se spriječi početni razvoj afekta i da to često može biti uspješno postignuto bez razvoja nesvjesnih fantazija (Krause 1985, pp 281-282).

Veliki rast kliničkog znanja u 1930-tim napravio je sistematizaciju mogućom čak i neophodnom. U 1926. Freud (1926 d) je bio još u mogućnosti da se ograniči na prototip, imenovan kao otpor potiskivanja. Ipak nakon 1936g. javio se imperativ na bazi popisa mehanizama A.Freud, da se govori o regresiji, izolaciji, projekciji i introjektivnim otporima, kao i otporima sa poništenjem, okretanjem protiv sebe, okretanjem u suprotno, sublimacijom i sa reaktivnom formacijom. Reich je u stvari orijentirao svoju teoriju karakterne analize primarno oko otpora u obliku reaktivne formacije. Dijagnoza reaktivne formacije je dragocjena pomoć u evaluaciji otpora u terapijskoj situaciji, kako je pokazao Hoffman (1979) u svojoj kritičkoj analizi psihoanalitičke karakterologije. Želimo podsjetiti

čitatelja na oblike otpora koji korespondiraju sa reaktivnom formacijom u oralnim, analnim i faličkim karakteristikama.

Prema definiciji Sandler-a i surad. (1973, pp 74-75) za transferni otpor:

Jako je esencijalno sličan otporu potiskivanja, transferni otpor ima posebnu kvalitetu da izrazi obadva otpora i da reflektira borbu protiv pojavljivanja infantilnih impulsa, u direktnoj ili modificiranoj formi, u odnosu prema osobi analitičara. Analitička situacija oživljava u obliku sadašnjeg iskrivljenja realnosti, materijal koji je bio potisnut ili sa kojim se nosilo na neki drugi način (npr. kanalizirao se u sam neurotički simptom). To oživljavanje prošlosti u psihoanalitičkom odnosu, vodi do transfernog otpora.

Povijest Freudovog otkrića transfernog otpora na putu njegovog pokušaja da utemelji slobodne asocijacije, još je poučna (Freud 1900 a p532; 1905 e118; 1912b, pp101ff). To je priča o smetnji u asocijacijama koja se zbiva kada pacijentom dominira asocijativna relacija prema osobi liječnika. Što se pacijent intenzivnije zanima za osobu liječnika - što prirodno ovisi o količini zajednički provedenog vremena - to su više oživljena nesvjesna očekivanja. Nada za ozdravljenje je vezana sa žudnjom za zadovoljenje želja, što nije prilagođeno objektivnom odnosu liječnik pacijent. Ukoliko pacijent prenosi na analitičara svoje nesvjesne želje, koje su već potisnute u

odnosima sa važnim drugim osobama, tada može biti probuđen najači otpor daljnoj komunikaciji što može naći svoj izraz u skrivanju ili tišini.

Željeli bi naglasiti da je transferni otpor otkriven u obliku otpora *protiv transfera*, i kao takav može uvijek biti ponovo uočen od strane bilo kojeg analitičara čak i u inicijalnim intervjuima. Međutim, pravovaljano pitanje je zašto pravimo takav metež oko svakodnevnih događaja, naglašavajući da pojave trebaju biti primarno shvaćene kao transferni otpor.

Tehničko pravilo da bi analitičar trebao početi raditi od površine prema "dubini" jednostavno znači da bi analitičar trebao interpretirati otpore prema transferu *prije* transfernih ideja, (otpor uspostavi odnosa prije transfernih sadržaja) afekata i ranijih oblika u djetinjstvu. Glover (1955 p121) je posebno upozorio na svaku rigidnu i apsolutnu primjenu pravila, naglašavajući da se *obično* prvo bavimo otporom (prema) transferu. Zajedno sa Stonom (1973) i Gill-om (1979) pridajemo veliku vrijednost terminološkom razlikovanju otpora prema transferu, posebno pacijentovom postojanju svjesnosti transfera, od pojave transfera općenito. Nadamo se da ćemo biti sposobni demonstrirati prednost koju nudi nespretna fraza "otpor prema svjesnosti transfera", usvajajući razliku koju je Stone (1973 p63) napravio između "tri jasna aspekta u odnosu između otpora i transfera":

Pretpostavljaajući tehničku adekvatnost, proporcionalna važnost

(svakog od tri aspekta) će varirati prema individualnom pacijentu, posebno prema dubini psihopatologije. Prvo, otpor prema svjesnosti transfera, i njegovo subjektivno razglablanje (pomno razrađivanje) u transfernoj neurozi. Drugo, otpor prema dinamičkoj i genetičkoj redukciji transfernoj neurozi, I konačno pričvršćenje samog transfera, jednom uspostavljenog u svjesnosti.,. Treće, transferno predstavljenje analitičara "doživljajnom" dijelu pacijentovog ega, kao id objekt i istodobno kao eksternaliziran superego (Stone 1973 p63).

Pored mnoštva značenja dana konceptu otpora, smatramo tehnički vrlo važnim naglasiti otpor uspostavljanju svjesnosti transfera. Taj izraz potvrđuje činjenicu da su transferi, u najširem smislu riječi, primarno stvarnosti. To mora biti slučaj budući da je čovjek rođen kao socijalna životinja. Otpor može samo biti usmjeren protiv nečeg postojećeg, kao što je odnos. Jasno, da mi upućujemo na sveobuhvatno razumjevanje transfera kao odnosa. Razlike se uvode kada analitičar pokazuje pacijentu ovdje i tada, da je čin izbjegavanja, oklijevanja ili zaboravljanja usmjeren prema - dubljem odnosu.

Držeći se gledišta da adaptivne funkcije smanjuju opasnost, interpretacija otpora bi mogla biti uzeta kao kriticizam. Zbog toga je za analitičara preporučljivo nagađanje o objektu otpora i o tome kako su postignuta refleksna usklađivanja čak i u početnoj fazi terapije. Prema koracima koje je iznio Stone, najbitniji faktor je brzina sa kojom se odvija analiza od ovdje i sada prema tamo i tada, od

sadašnjosti prema prošlosti. Naravno, rukovanje otporom potiskivanja zbiva se u sadašnjosti. Terapijski potencijal je ukorjenjen i u mnogostrukoj usporedbi između pacijentove retrospekcije (gledanja unatrag) i načina na koji analitičar vidi stvari, kao i u otkriću da pacijent vuče zaključke analogne u terapijskoj situaciji. Pacijent želi stvoriti zamjetan identitet gdje nešto novo može biti uočeno; osobito, pacijentova upotreba nesvjesne memorije ide ruku pod ruku sa porastom udaljenosti od prošlosti. Analitičar doprinosi dalekosežnim afektivnim i kognitivnim procesima diferencijacije, samo time da je drugačiji od drugih ljudi. Mnogobrojne sličnosti sa drugim ljudima koje analitičar također pokazuje, mogu biti pojačane u analitičkoj situaciji putem kontratransfera. Analitičar stimulira pacijentov kapacitet da razlikuje na način da naziva osjećaje i opažanja pravim imenom. Ukratko ponavljajući za volju jasnosti, otpor prema transferu ne definiram kao takav; već suprotno, predlažemo izbjegavanje svih riječi korištenih u jeziku psihoanalitičke teorije. Glavna stvar je govoriti sa pacijentom njegov vlastiti jezik, na način da se pristupi (dobije pristup) njegovom svijetu.

Ipak je analitičar taj koji daje osjećajima mržnje i ljubavi npr. edipalno značenje upućujući ih u taj kontekst. Ista je stvar i sa svim drugim oblicima i sadržajima otpora i transfera. Koji se transferi i otpori oživotvoruju (nastaju) u ovdje i sada ovisi uveliko o načinu kako analitičar vodi tretman (vidi razlog u poglavlju 2). Da li će se početni pacijentov otpor da postane svjestan transfera dalje razvijati u transferni otpor, na način da pacijent jedino želi ponoviti nešto u

svojoj relaciji prema liječniku radije nego se prisjetiti i proraditi, i da li će se taj transferni otpor razvijati u transfernu ljubav i erotiziran transfer, ili će samo ići u promjenu takvih faza, ili će čak najzad postati negativni transfer - te se sudbine transfernog otpora dijadičke po prirodi, ma koliko god veliki doprinos mogla imati pacijentova psihopatologija. Nadamo se da činjenica da smo počeli sa otporom prema svjesnosti transfera dokazuje prednost s obzirom na raspravu o drugim transfernim otporima.

U poglavlju 2. raspravljali smo o najvažnijim uvjetima koji moraju biti zadovoljeni da bi afirmirali Freudovu tvrdnju da transfer postaje “najsnažniji terapijski instrument” u rukama liječnika (1923a, p247). S obzirom na transferni otpor, možemo parafrazirati Freuda tako da kažemo da je za dinamiku liječenja važan analitičarev utjecaj koji ima u stvaranju i tijeku tri tipična transferna otpora, što teško može biti precijenjeno. Da ukratko ponovimo, ta tri otpora su otpor protiv transfera, transferna ljubav i transformacija zadnjeg do ili intenzivnijeg oblika, erotiziranog transfera ili njegovo okretanje u suprotni ekstrem do negativnog (agresivnog) transfera.

4.4. ID I SUPEREGO OTPOR

U uvodu ovog poglavlja (4.1.) opisali smo tipologiju od pet oblika otpora na koje je Freud podijelio otpore u pokretanju svoje

revizije teorije tjeskobe i u kontekstu strukturalne teorije. Opažanje mazohističkih pojava i interpretacija postupaka strogog samokažnjavanja, vodilo je Freuda do pretpostavke postojanja nesvjesnih djelova ega. Stoga je koncept superego otpora dao značajno obogaćenje analitičkom razumjevanju nesvjesnih osjećaja krivice i negativne terapijske reakcije. Superego otpor postao je psihološki razumljiv u kontekstu psihoseksualnog i psihosocijalnog stvaranja superega i ideala kao i u svjetlu opisa identifikacijskih procesa u životu individue i grupa, o čemu je Freud pisao u *Ego i Id* (1923 b) i *Grupnoj psihologiji i analizi ega* (1921 c). U skorijim desetljećima, u psihoanalitičkim je studijama otkriven veliki broj nesvjesnih motiva za negativnu terapijsku reakciju. O negativnoj terapijskoj reakciji biti će raspravljano u zasebnom dijelu, zbog važnosti tog otkrića za tehniku tretmana. Prvo ćemo se pobrinuti da opišemo Freudova teorijska objašnjenja id i superego otpora.

Kliničke pojave koje vode do id otpora već su bile spomenute. To su negativni i erotizirani oblici transfera budući da kao takvi postaju nerazrješiv otpor. Freud je utvrdio činjenicu da neki pacijenti nisu spremni ili nisu sposobni da odustanu od njihove mržnje ili transferne ljubavi, objašnjavajući to određenim karakteristikama id-a koji je također prisutan u superegu. Ipak, id otpor i superego imaju jednu zajedničku kliničku osobinu: oni mogu liječenje učiniti težim ili potpuno ga spriječiti. Freud je zapazio da se ti teško shvatljivi oblici otpora događaju pored zaštitnih mjera ego otpora, kao što je pored otpora potiskivanja i otpor transfera baziran na sekundarnoj dobiti

(dio 4.5.).Tada je utvrdio da se erotizirani transfer i negativna terapijska reakcija javljaju kao otpor protiv odvajanja instinkata od ranijih objekata i puteva rasterećenja libida. Sada ćemo se okrenuti objašnjenju koje je freud dao za očigledno tvrdoglavo erotizirano transferno zasljepljenje i neispravljivi negativni transfer.

Čitatelj može biti iznenađen da se o id i superego otporima raspravlja u istom dijelu. Ipak ako su id i superego locirani na suprotnim polovima Freudove strukturalne teorije,po Freudovoj hipotezi ti su polovi vezani sa instinktualnom prirodom čovjeka. Zbog te veze, Freud je slijedio vrlo različite pojave id i superego otpora natrag do istih korijena.

Freud je vidio negativnu terapijsku reakciju i nesavladivu transfernu ljubav,u krajnosti kao rezultat bioloških sila koje su same po sebi manifestne u analizi prisile ponavljanja i u životu pojedinaca.

Kao terapeut, Freud je ipak nastavio tragati za psihičkim uzrocima malignog transfera i regresije. U svojoj zadnjoj studiji Analiza završena i nezavršena (1937c), on je raspravljao o problemima uključenim u dobivanje pristupa latentnim sukobima koji ostaju neometeni kroz pacijentov život do početka terapije. Također se kratko bavio sa utjecajem koji analitičareva osobnost ima na analitičku situaciju i proces tretmana. Ipak, centar njegovog interesa nisu više bila psihološka objašnjenja uspjeha i promašaja,kao što su klasifikacija faktora koji doprinose liječenju i put kojim oni mogu

postati učinkovitiji u analitičkoj situaciji. Freudove spekulacije (izvedene iz filozofije prirode) o ekonomskoj bazi id i superego otpora izrasle su iz njegovih zapažanja o očigledno neizbježnom ponavljanju ljubavi i mržnje, kroz erotizirani transfer i negativni transfer.

Izgleda da mračnost id i superego otpora izbjegava objašnjenjima u terminima duboke psihologije. Ta mračnost je djelomično rasvjetljena, ali je istovremeno zapečaćena Freudovom fascinacijom sa pretpostavkom prisile ponavljanja, čiju je temelj tražio u konzervativnoj prirodi instinkata. Njegova je pretpostavka da je instinkt smrti u uvjetima prisile ponavljanja zamračio važnost otkrića otpora superega. Istovrsno, otpor id-a izgleda nerazrješiv zbog konzervativne prirode instinkata.

Spomenuli smo različite oblike pojava pokrivenih sa id i superego otporima, i svjesni smo da im je Freud pripisao različite ekonomske temelje. Freud je vidio veću šansu u postizanju modifikacije otpora id-a kroz *proradu* (vidi pogl. 8) nego u provođenju modifikacije superego otpora. Prema Freudu, u jednom slučaju bavimo se više sa završetkom libidinalnog vezanja, koji je frustriran sa inercijom libida, a u drugom se bavimo sa borbom protiv posljedica instinkta smrti. Freud je tražio i vjerovao da je našao zajednički nazivnik za ta dva oblika otpora u konzervativnoj prirodi instinkata: u “adhezivnosti” (1916/17 p348), u “inerciji” (1918b, p115), u “tromosti” (1940a, p181) libida. Po Freudovom gledištu pacijent traži ponavljanje zbog adhezivnosti libida umjesto da se odrekne gratifikacije erotskog

transfera i prione na prisjećanje i načelo realnosti. Mržnja - negativan transfer - tada rezultira zbog razočarenja.

Pacijent stoga stavlja sebe u situaciju u kojoj on ponavlja ranije iskustvo bez da je sposoban sjetiti se libidinalnog objekta koji služi kao model za njegovu ljubav i mržnju. Svakako da on inzistira da sve što se zbiva zbiva se u sadašnjosti, i da to nije rezultat njegove ljubavi/mržnje prema ocu/majci.. Međutim, u stvari analitičar je objekt ljubavi i mržnje ranije usmjerene na majku i oca. To ponovno pojavljivanje ne prekršuje načelo ugone; temelj je razočarana ljubav. Kod prisile ponavljanja u stanovitom smislu superego otpora, druga je negativna snaga je na djelu: agresija koja potječe od instinkta smrti.

Da bi pomogli čitatelju da shvati taj složeni problem, opisati ćemo kako je otkrivena prisila ponavljanja, temeljeći naš prikaz na Cremerius-u (1978). Nakon toga ćemo raspravljati koristeći primjere takozvane negativne terapijske reakcije u ogromnom širenju našeg pravog analitičkog razumjevanja te pojave kao i prisile ponavljanja u cjelini, oslobađajući ih Freudovih metapsiholoških spekulacija.

Pojava prisile ponavljanja potvrđuju bogati dokazi ljudi koji neprestano sami upadaju u istovjetne neugodne situacije sa vjernom neizbježnošću. U djelu *Izvan načela ugone* Freud opisuje snagu prisile ponavljanja, koristeći primjere sudbinske i traumatske neuroze. Za Freuda su osobine tih dvaju tipa neuroza činjenica da je stanje patnje neizbježni pratilac u ljudskim životima. Moguće je da traumatska iskustva, čak i ona koja pripadaju prošlosti, dominiraju u

osobnom razmišljanju i osjećanju godinama. Bolna konstelacija tipičnih razočarenja i katastrofa u osobnim odnosima, vraća se na neizbježni način i bez da pacijent pogriješi.

Upravo zbog vraćanja traumatskih događaja u snovima, Freud je predstavio vrlo vjerojatnu psihološku teoriju orijentiranu oko rješavanja problema. Tretmani pacijenata sa traumatskim neurozama također pokazuju kako ego upotrebljava ponavljanje da bi upravljao traumatskim iskustvima gubitka kontrole. U terapiji pacijent aktualizira te traumatske doživljaje sa ciljem da se oslobodi pratećih bolnih afekata i nadajući se da umjesto njega analitičar može upravljati njima. Prisila ponavljanja stoga može biti shvaćena kao pokušaj da se vežu traumatski doživljaji u interpersonalni kontekst i da se na taj način psihički integriraju. Ići ćemo u to detaljnije u raspravi o snovima (pogl. 5). Već smo u uvodu (pog. 1) privukli pažnju za temeljni značaj “rješavanja problema” kao okvira za tehniku tretmana. Ništa nije prirodnije od gledišta da je naizgled neshvatljiva i neizbježna sudbinska neuroza u biti manifestacija nesvjesnog, kao što su psihički obrasci ponašanja

Ipak izgleda da Freudova psihoanalitička studija nije vodila što se toga tiče imalo dalje. Za njega je negativna terapijska reakcija postala odlučujući dio dokaza za naklonost hipotezi da je superego otpor u krajnosti izveden iz instinkta smrti. Zbog jasnoće, preskočili smo par koraka u argumentima, ali Freud je došao do tog zaključaka i prihvatio ga do kraja. U posthumno objavljenom *Nacrtu za psihoanalizu* (1940a, p149). Napisao je: “Ne postoje pitanja o

ograničenju jednog ili drugog temeljnog nagona na jedno područje u umu. Oni se nužno moraju sretati bilogdje”. Freud je ponovio u toj tvrdnji svoju raniju pretpostavku da kada su instinkti života i smrti razmrse, tada je superego čist oblik potonjeg (1923b, p53).

Sada smo u poziciji da utvrdimo slijedeće: Freudovo otkriće nesvjesnog osjećaja krivice, negativne terapijske reakcije i superego otpora, u cjelini je stajalo od početka revizije njegove teorije. Otkako je značajan dio ega nesvjestan, prirodno je bilo da je zamjenio topografsku podjelu (nesvjesno, predsvjesno, svjesno) sa strukturalnom teorijom. Približno u isto je vrijeme dualizam instinkta života i smrti diobio novo značenje. Uzroci prisile ponavljanja bili su viđeni (i traženi) u konzervativnoj prirodi instinkata, ili u tromosti libida ili u instinktu smrti sa njegovom čežnjom za povratak u neživo stanje. Izgleda da Freudovo spajanje te nove, dualističke teorije instinkata sa strukturalnom teorijom objašnjava zašto su pokušaji u psihoanalitičkoj terapiji frustrirani sa otporom ida, nerazrješivim erotiziranim transferom i sa superego otporom - a to je zbog toga zato što je sa destruktivnim instinktivnim elementima zaposjednuto nesvjesno područje superega. U Krajnjem pogledu nemoguće je nesložiti se sa gledištem da upravo instinktualno objašnjenje id i superego otpora uzrokuje spriječavanje terapijske primjene i *dubokog psihološkog* razumjevanja nesvjesnog osjećaja krivice kao i negativne terapijske reakcije. Prevladavanje tih oblika otpora definitivno nije jednostavna stvar, ali upravo Freudova spekulacija o filozofiji prirode sadrži faktor koji analitičara pretvara u Don Quixote,

pogrešno uzimajući vjetrenjače za divove u ispraznoj borbi sa njima. Također nema potrebe da se osjećamo Sisyphusi; Lichtenstein-ova (1935) malo poznata fenomenološka i psihoanalitička interpretacija mita o Sisyphus-u, koja nije bila prevedena na engleski do 1974, može također voditi izvan mrtve ulice pseudobioloških pretpostavki o prisili ponavljanja.

4.4.1. NEGATIVNA TERAPIJSKA REAKCIJA

U svom izvještaju o slučaju čovjek-vuk (1918b, p69) Freud je opisao pacijentove “tranzitorne negativne reakcije”:

Svaki put kada bi nešto bilo konstruktivno razjašnjeno, pacijent bi pokušao da se za kratko suprotstavi učinku sa pogoršavanjem simptoma koji su već bili razjašnjeni. To je pravilo, koliko mi znamo, kod djece da krše zabrane na isti način. Kada su ona ukorena za nešto (npr. zato što su napravila nepodnošljivu buku), ona ponove još jednom nakon zabrane prije nego i to stanu. Na taj način oni dobiju bod očigledno prekidajući svoju radnju i prkoseći zabrani.

U analogiji sa rastućom djecom, Freud ovdje govori o

zabranama koje djeca ne slušaju. Izgleda značajno što se tiče pogoršanja simptoma nakon temeljnog pročišćenja da Freud smatra da je neposlušnost negirajuće ponašanje izraz *neovisnosti*. Rješenje problema je napravljeno združeno, s obzirom da je namjerno (voljno) zaustavljanje i izraz dokazivanja afirmacije neovisnosti. Freud je također stavio terapijski odnos u fokus pažnje u prijašnjoj, sveobuhvatnoj definiciji negativne terapijske reakcije. On je opazio:

Postoje određene osobe koje se ponašaju sasvim na neobičan način za vrijeme analize. Kad im netko pruži nadu ili izrazi zadovoljstvo sa progresom tretmana, oni pokazuju znakove nelagode i njihovo stanje postaje neizbježno gore. U početku na to počinjemo gledati kao na prkos i pokušaj da se dokaže superiornost nad liječnikom, no kasnije se dolazi do dubljeg i pravilnijeg gledišta. Tada postajemo uvjereni, ne samo da takvi ljudi ne mogu podnijeti bilo kakvu pohvalu i cjenjenje, već da oni reagiraju suprotno progresu tretmana. Svaka djelomična solucija trebala bi voditi, i kod drugih ljudi i vodi, poboljšanju ili privremenoj suspenziji simptoma po prvi put od egzacerbacije bolesti; no ovim pacijentima postaje gore umjesto da im je bolje. Oni pokazuju ono što je poznato kao "negativna terapijska reakcija" (Freud 1923b p.49).

Premda je situacija koju Freud ovdje opisuje ekstrem, opis bi se ipak mogao primjeniti do neke mjere na mnoge, ili čak na sve teške slučajeve neuroze (Freud 1923b p 51).

Zapažajući da vrlo mnogo pacijenata reagira negativno upravo kada analitičar izrazi zadovoljstvo sa progresom tretmana i posebno kod točnih interpretacija, iznenađujuće je da se je Freud poveo umjesto toga modelom intrapsihičkog sukoba i konceptom superego otpora. Zaključio je iz negativne terapijske reakcije da postoji nesvjesni osjećaj krivice “koji nalazi svoje zadovoljstvo u bolesti i osoba odbija odustati od kažnjavanja i patnje” (1923 b, p 49). Kasnije je Freud ponovio to objašnjenje u nešto modificiranom obliku:

Ljudi kod kojih je nesvjesni osjećaj krivice izuzetno jak, izdaju sebe u analitičkom tretmanu sa negativnom terapijskom reakcijom, koja je toliko neugodna sa prognostičke točke gledišta. Kada se nekome da objašnjenje simptoma, čemu bi normalno slijedilo barem djelomično nestajanje, oni umjesto toga produciraju trenutnu egzacerbaciju simptoma i bolesti. Često ih je dovoljno pohvaliti ili za njihovo ponašanje u tretmanu ili reći nekoliko riječi nade o progresu analize da bi došlo do očiglednog pogoršanja stanja. Neanalitičar bi rekao da je odsutna želja za ozdravljenjem. Ako se slijedi analitički način mišljenja, to ponašanje će se vidjeti kao manifestacija nesvjesnog osjećaja krivice, za koji je bolest i prateća patnja, upravo ono što je traženo.

Najzad, Freud je utvrdio da nesvjesne mazohističke sklonosti - motivi negativne terapijske reakcije - idu natrag do agresivnih i

destruktivnih instinkata kao što je instinkt smrti, a kasnije također i do konzervativne prirode instinkta što je također bio razlog za promašaje i nezavršene analize, kako možemo vidjeti u Freudovoj kasnijoj studiji *Analiza završena i nezavršena* (1937c, pp242-243):

Jedan dio te sile je bez sumnje sa pravom bio prepoznat kao krivica i potreba za kaznom I tu smo silu lokalizirali u odnosu ega sa superegom.No to je samo dio te sile koja je takoreći psihički vezana sa superegom i stoga prepoznatljiva. Drugi dio iste sile, ili vezan ili slobodan, može djelovati u drugim nespecifičnim mjestima. Ako uzmemo u razmatranje potpunu sliku pojave mazohizma imanentnu mnogim ljudima, negativnu terapijsku reakciju i osjećaj krivnje koji nalazimo u toliko mnogo neurotika, da se nećemo više moći priklanjati vjerovanju da su mentalni događaji posebno vođeni željom za ugodom. Te pojave su nepogrešivi indikatori prisustva moći u mentalnom životu koji mi nazivamo agresivni instinkt ili destruktivnost u skladu sa ciljevima i koje slijedimo natrag do originalnog nagona smrti.

Danas kada tijekom tretmana ponovo otkrivamo negativnu terapijsku reakciju i nesvjesne osjećaje krivnje (u obliku superego otpora), mi smo u puno pogodnijoj poziciji nego što je bio Freud. U međuvremenu su se mnogi analitičari nastavili pitati zašto upravo intenzifikacija odnosa između pacijenta i analitičara koja je povezana sa točnom interpretacijom i porastom nade, može voditi do osjećaja

“ali ja to ne zaslužujem”. Mnogi pacijenti brzo shvate tu sklonost u njima i njihovi prikazi često sadrži djelove onog što je Deutsch (1930) pogrešno nazvala neuroza sudbine. U tvrdnji “ne zaslužujem bolje”, npr. osjećaj krivice kao takav nije nesvjestan. Već suprotno, objektivno usmjerene ugodne i agresivne želje koje se guraju u prvi plan žele da uđu u polje doživljaja upravo u trenutku kada je transfer ojačan kao što je to. kod ponovnog otkrivanja objekta .

Zbog toga teško da postoji nešto u psihoanalitičkoj tehnici tretmana što bolje od negativne terapijske reakcije demonstrira nepoželjne posljedice doktrinarnih pretpostavki instiktivne i strukturalne teorije. U stvari, razrješenje superego otpora vodi daleko od Freudovih metapsiholoških pretpostavki prema jednoj razumljivoj interakcijskoj teoriji sukoba sposobnoj da osigura razumjevanje formiranja superega, kao i njegovog otpora. Internalizacija zabrana kao što je superego formiranje, vezano je u Freudovoj teoriji za edipalne sukobe. Psihologija objektnih odnosa pruža značajnije informacije, za pitanje zašto određeni analitičarevi izrazi optimizma vodi do poremećaja u transfernom odnosu. Bogatstvo emocija je sadržano u samokažnjavanju i mazohističkim sklonostima. Zbog toga ne iznenađuje da mnoga zapažanja koja su objavljena zadnjih nekoliko dekada značajno olakšavaju razrješenje superego otpora. Bilo bi nagrađujuće ako bi se individualni rezultati mogli reducirati na zajednički nazivnik.

Grunert (1979) je pokazao da bi mnogobrojni oblici negativnih

terapijskih reakcija trebali biti shvaćeni kao povratak na proces odvajanja i individuacije na Mahler-ov (1969) način i da bi nesvjesne motivacije negativne terapijske reakcije trebale biti tražene tamo. Koristeći Freudov odlomak, citiran gore i upućujući posebno na Spitz-a (1957), Grunert uvjerljivo demonstrira da upravo to uporno ponašanje može biti shvaćeno pozitivno kao poricanje u cilju težnje za autonomijom. Razmatrajući te procese odvajanja i individuacije koji također uključuju kasnije ponovo približavanje (rapprochement) i time obuhvaća praktično sve što se odvija između majke i djeteta, tada nije iznenađujuće Grunert-ovo gledište koje oživljava te faze kao zajednički nazivnik za tipičnu konstelaciju transfera i kontratransfera. Brižljivo istraživanje nesvjesnih osjećaja krivice vodi iza edipalnog rivaliteta. Otpor superego dokazuje da se odnosi samo na vrh piramide usidren duboko u svijetu nesvjesnih želja. Dječiji razvoj neizbježno vodi izvan simbioze. Dijete je radoznalo, znatiželjno i željno novih iskustava. U terapijskoj regresiji javlja se ponovo približavanje nesvjesnim željama fuzije što također vodi do jačanja tendencije prema diferencijaciji (Olinck 1964, 1979).

Zbog toga je odlučujući doprinos koji analitičar napravi prema novim otkrićima . Asch (1976) i Tower (vidi Olinck 1970, pp658 ff) su prepoznali različite aspekte negativizma u kontekstu simbioze ili primarne identifikacije. Grunert koristi jednu značajnu pacijentovu transferno neurotsku izjavu da opiše različite činjenice procesa odvajanja i individuacije. Kao jedan primjer separacijske krivnje on izjavljuje: "Separacija će uništiti ili vas ili mene". Slijedeće rečenice

ilustriraju težnju za samodovoljnošću sa istovremenom deprivacijskom tjeskobom: “Ja želim kontrolirati što se događa ovdje tako ti gubiš na značenju”. “Ako pokažem kako sam dobro, moram otići”. Pasivna borba sa ocem manifestna je npr. u slijedećoj tvrdnji: “Kao za neuspjeh, ja ću ga/te prisiliti da prihvatiš moje stanje (uvjete)”. Grunert, kao Rosenfeld (1971, 1975) i Kernberg (1975), vide zavist prema analitičaru kao posebno snažan motiv iza negativne terapijske reakcije.

Čak Freudovi rani opisi razotkrivaju da se pogoršanje događa upravo kada bi analitičar mogao očekivati zahvalnost. Klein-ine (1957) ideje o zavisti i zahvalnosti su zbog toga posebno relevantne za dublje razumjevanje negativne terapijske reakcije. Karakteristično je da pojačanje ovisnosti ide ruku pod ruku sa porastom njihovog poricanja uz pomoć agresivnih ideja onipotencije. To su po općem priznanju procesno srodne veličine koje su u korelaciji sa tehnikom.

Međutim, negativna terapijska reakcija je također odgovor na objekt koji se osjeća patogenim, kako karakterna analiza mazohista pokazuje. Ti su pacijenti morali trpjeti u djetinstvu zbog roditeljskih figura za koje nisu osjećali da ih vole, već da ih podcjenjuju. Da zaštite sebe od posljedica tih opažanja, dijete počinje idealizirati svoje roditelje i njihove krute zahtjeve. U pokušaju da zadovolje te zahtjeve, oni se kude i obezvrijeđuju da bi bili sposobni održati iluziju da su voljeni od roditelja. Kada se taj oblik odnosa otkrije u transferu, pacijent *mora* reagirati (odgovoriti) prema analitičarevim interpretacijama sa negativnom terapijskom reakcijom. Tako

reći, pacijent okreće stol sa uzimanjem pozicije majke koja se ruga (ismijava) njegovom mišljenju i stavlja analitičara u poziciju djeteta koje je konstantno nepravedno tretirano ali još uvijek očajnički teži za ljubavi. Parkin (1980) naziva tu situaciju “mazohističko zarobljavanje” između subjekta i objekta.

Svjesnost te nesvjesne motivacije iza negativne terapijske reakcije doprinosi pozitivnoj modifikaciji psihoanalitičke tehnike. Naš prikaz čini jasnim da je zajednički nazivnik koji Grunert nalazi u Mahler-ovom procesu odvajanja i individuacije dokaz postojanja dobrog klasifikacijskog načela. Međutim po našem mišljenju još ne može bit odgovoreno na pitanje da li poremećaji te faze razvoja, koji obuhvaća razdoblje od 5-tog do 36-tog mjeseca života, imaju posebne važnosti za negativnu terapijsku reakciju. U bilo kojem slučaju, vjerujemo da je važno obratiti pozornost na to kako analitičar doprinosi terapijskoj regresiji, koje interpretacije bazira na kontratransferu i koji je teorijski pristup analitičara (Limentani 1981).

4.4.2. AGRESIVNOST I DESTRUKTIVNOST: IZVAN MITOLOGIJE INSTINKATA

Budući da Freudovo izvođenje otpora iz superega i da smatramo netočnim, limiti primjenjivosti psihoanalitičkog metoda ne leže gdje je on mislio. Hereditarni i konstitucionalni faktori koji toliko odlučujuće doprinose u oblikovanju bilo kojeg osobnog potencijala za rast i razvoj, ne mogu biti nađeni tamo gdje ih je Freudova definicija

instinkta lokalizirala. Također niti id otpor (kao erotiziran transfer) niti superego otpor (kao mazohističko ponavljanje) ne izvode svoj kvalitet iz konzervativne prirode instinkata, a Freud se osjećao primoranim da te otpore postavi kao temelj svojih metapsiholoških spekulacija o instinktu smrti. Uvođenje neovisnog agresivnog ili destruktivnog instinkta i njegovo izvođenje iz instinkta smrti, koji je dosegao svoju kulminaciju u Freudovoj *Civilizacija i nelagodnosti* (1930a), imalo je pozitivne i negativne posljedice za tehniku tretmana. U djelu *Iza načela ugođe* (1920), Freud je opisao prisilu ponavljanja i konzervativni karakter instinktnog života. Deset godina kasnije bio je začuđen “kako smo mogli previdjeti sveprisutnost neerotičke agresivnosti i destruktivnosti i da li možemo ako joj damo zaslužno mjesto u našoj interpretaciji života... Sjećam se svojih vlastitih obrambenih stavova kada se ideja destruktivnog instinkta prvi put pojavila u psihoanalitičkoj literaturi i koliko dugo je trebalo prije no što sam je i sam prihvatio (Freud 1930a, p120).

Adler je u stvari bio onaj koji je dodjelio agresivnom instinktu posebno i neovisno mjesto u svojoj teoriji neuroza. Freud (1909d) je opisao ulogu mržnje čisto kauzalistički, npr. kao osobinu prisilne neuroze, ali izvodeći pojavu agresije iz seksualnih i samo-održavajućih instinkata. Waelder je sumirao teorijsku reviziju u 1920-tim na slijedeći način:

Dok su oni ranije bili objašnjavani u terminima seksualnih i samo-održavajućih nagona - dihotomijom rane psihoanalitičke

teorije instinkta - i u terminima ega, sada se oni vide kao manifestacija destruktivnih nagona (Waelder 1960, p131).

Unatoč mješanom prihvatanju Freudovog novog instinktualnog dualizma, kako pokazuju publikacije Bibring (1936), Bernfeld (1935), Fenichel (1953(1935b)), Loewenstein (1940), i Federn (1930) to je dovelo do indirektnih posljedica na tehniku tretmana čak i tamo gdje se je ta teorija susretala sa skepticizmom i odbacivanjem. Prema Waelder-ovom opisu (1960,p 133), čak i analitičari koji nisu vjerovali u postojanje instinkta smrti,kao što su oni koji su razumjeli agresivni instinkt na bazi kliničke psihologije,a ne metapsihološke teorije psihoanalize,” bili su impresionirani i brzi u prihvatanju nove teorije...” Waelder upućuje na Bernfelda (1935) koji slijedi tu teoriju do slijedećih okolnosti:

Stara se teorija ne može direktno primjeniti na pojave;prvo treba analizirati,kao što je istraživanje nesvjesnog značenja...no klasifikacije poput “erotskog” ili “destruktivnog” mogu se direktno primjeniti na opservirajući materijal,bez imalo analitičkog rada destiliranja i rafiniranja (ili barem minimumama toga)...Lako je reći da je pacijent neprijateljski raspoložen, to je puno lakše nego npr. rekonstruirati nesvjesne fantazije iz transfernog ponašanja. Može li nešto popularnosti biti naknada za varljivu lakoću primjene (ili pogrešne primjene)? (Waelder 1960,p 133-134).

Waelder poziva na teorijsku usporedbu sa sastavljanjem liste objašnjavajućih modaliteta stare psihoanalitičke teorije agresije. Po njegovom mišljenju, moguće je pružiti dobro objašnjenje za agresivne i destruktivne pojave koristeći staru teoriju npr. bez utočišta u pretpostavci postojanja neovisnog agresivnog instinkta:

Destruktivni stavovi, akcije ili impulsi mogu biti:

- 1.) reakcije na (a) prijetnju samoočuvanja ili, uopćenije, nakane uobičajno pripisane ego; ili reakcije (b) na frustraciju, ili prijetecu frustraciju libidinalnog nagona, ili*
- 2.) mogli bi biti nusprodukti ego aktivnosti kao što su (a) upravljanje, vladanje vanjskim svijetom, ili (b) kontrola nečijeg vlastitog tijela ili uma ili*
- 3.) mogli bi biti dio ili aspekt libidinalnog poriva koji na neki način podrazumjeva agresivnost prema objektu, takvu kao npr. inkorporacija ili penetracija.*

U prvom slučaju neprijateljstvo možemo osjetiti prema onim koji prijetu našem životu ili osujećuju naše ego ambicije (1a). U drugom slučaju, normalan pokušaj rastućeg organizma je da stekne upravljanje vanjskim svijetom, što podrazumjeva mjere destruktivnosti koje se tiču neživih objekata, kao i agresije prema čovjeku ili životinji (2a). Također se može manifestirati kao nusprodukt u našoj borbi da steknemo kontrolu nad našim umom (2b) zbog straha od preplavlivanja snaga ida. Napokon, agresivnost bi mogla biti dio libidinalnog poriva, ili jedan njegov

aspekt, poput oralnog ugriza,oralne inkorporacije, analnog sadizma, faličke penetracije ili vaginalnog zadržavanja (3). U svim tim stupnjevima agresija se pojavljuje nekada i kao vrlo opasna agresija; no ne postoji potreba koja nas primorava da tvrdimo da je agresija urođeni nagon za uništenjem (Waelder 1960,pp 139-140).

U Waelderovoj klasifikaciji implicitna su dva aspekta načela koja zaslužuju posebni naglasak. Ponašanje možemo razmatrati sa točke gledišta spontaniteta i reaktivnosti. Spontani i reaktivni udjeli su od početka mješani u ljudskim akcijama i osjećajima. Hranjenje,oralne i seksualne aktivnosti, svaka ima relativno visok stupanj spontaniteta. Prevalentni utjecaj ritmičkih fizičkih i endopsihičkih procesa nad okolnim podražajima je jedna od definirajućih osobina instinktivnog ponašanja. Protivno tome Waelder naglašava reaktivnu prirodu agresivnosti. Agresivnost bi naravno bila nemoguća bez spontane aktivnosti koja karakterizira čovjeka upravo kao i ostala živa bića. U tom je smislu Kunz (1946b,p 23) rekao da “spontanitet sadrži temelj koji reaktivnost čini mogućom”.

Budući da je Freud opisao razvoj ljudskog spontaniteta u terminima libidne teorije - i glad i seksualnost svakako imaju sve karakteristike instinkta - bio je prirodni korak razumjeti sličnu i sveprisutnu agresivnost kao primarni instinkt. Faktor koji je vjerojatno tome doprinjeo je do danas široko prihvaćena ideja da sa socijalnom važnošću agresije možemo jedino pravedno postupati ukoliko joj

priznamo primarnu poziciju pored seksualnosti.

Pretpostavka da je agresivnost reaktivna po porijeklu izgleda da je čini sekundarnom pojavom, ili čak da minimalizira njezinu važnost. To nije nikako naša namjera, no željeli bi istaknuti nenagonsko porijeklo agresivnosti - kasnije ćemo detaljnije opravdati tu pretpostavku - što je upravo to što je čini zlom po prirodi. Za uvod u tu raspravu, korisno je razlikovati između agresivne i destruktivne akcije te njihovih nesvjesnih i svjesnih prethodnika. Dajući postepeni prijelaz od agresije do destrukcije, nemoguće je jasno definirati kako se destruktivnost odnosi prema devastaciji, istrebljenju i u krajnosti ubijanju bližnjih ljudskih bića. Suprotno tome ekspanzivne i agresivne aktivnosti nisu nužno bolne, već u nekim situacijama mogu biti čak i ugodne.

Razmatrajući ponovo Waelder-ovu listu, očigledno je njegovo gledište da su manifestacije agresivnosti u biti reakcije na frustraciju ili opasnost, kao nusprodukti samoočuvanja ili pojave koje prate seksualni instinkt. Ono što tada ostaje je za Waelder-a svojstvena maligna "esencijalna destruktivnost" koja izmiće našem razumjevanju. Koristio je slijedeću frazu da uputi na tu vrstu destruktivnosti.

Manifestacije agresije koje ne mogu biti viđene kao reakcija na provokaciju, zbog toga što su toliko izgubile na intenzitetu ili trajanju, da bi ih teško bilo postaviti u bilo koju shemu podražaja i reakcije; zatim koje ne mogu biti viđene kao nusprodukt ego

aktivnosti zbog toga štonisu objašnjive kao pratnja ego aktivnosti, a niti su objašnjive kao derivati ranijih nuspojava ego aktivnosti; i najzad, ne mogu biti viđene kao dio seksualnog nagona zbog toga što nitijedna vrsta seksualne ugone ne izgleda vezana za nju (Waelder 1960 p 142)

Kao jedan primjer esencijalne destruktivnosti, Waelder upućuje na najmonstruozniji primjer u povjesti čovječanstva: Hitlerovu nezasitnu mržnju prema židovima. On dodaje “Teško je vidjeti kao bi se to moglo objasniti na reaktivnoj bazi zbog svoje bezlimitiranosti i neiscrpnosti” (Waelder 1960, p 144).

Potpuno se slažemo sa Waelder-om da bezlimitiranost i neiscrpnost te mržnje, kao i slični oblici destruktivnosti nisu adekvatno objašnjeni sa shemom podražaj reakcija. Naravno, Freudovo otkriće spremnosti nesvjesnom odgovoru (reagiranju) čini mogućim da se shvate točno one akcije koje izmiću razumjevanju kao što su one koje nemaju prepoznatljivog uzroka. Taj je nesrazmjer između uzroka i reakcije karakteriziran nesvjesno usmjerenim lancima misli i postupaka, posebno obmanjujućim. Neiscrpna i nezasitna volja za destrukcijom koja držala veliki dio njemačkog naroda pod Hitlerom, je nešto daleko iza toga što mi obično karakteriziramo kao instinktna pojava.

Spominjemo taj najmonstruozniji primjer destruktivnosti zbog toga što vjerujemo da je holokaust ekstremno iskustvo koje je doprinjelo reviziji psihoanalitičke teorije agresije. Međutim taj događaj

skorije povjesti ima također oživjelu vjeru u instinkt smrti; a to je posljedica da je dalekosežna revizije započeta početkom 1970 - tih ostala uveliko neopažena. Zadnjih godina došlo je do temeljite revizije instiktualne psihoanalitičke teorije koja skoro skoro da nije niti prepoznata; toj reviziji su mogli doprinjeti kakvi doživljaji progonstva, duboke prijetnje, ili pak neovisni događaji unutar psihoanalize.

Na temelju istančane psihoanalitičke i fenomenološke analize agresivnih i destruktivnih pojava, Stone (1971), A.. Freud (1972), Gillespie (1971), Rochlin (1973), i Basch (1984) , svi su neovisno jedan o drugome dosegli zaključak da je zlonamjerna ljudska destruktivnost upravo lišena osobina koje uobičajno karakteriziraju instinkte , takave kao što su seksualnost i glad, kako izvan tako i unutar psihoanalize.

Istina je da je A. Freud, pozivajući se na Eisslera (1971), napravila isprazni pokušaj da spasi teoriju instinkta smrti. Ipak njezina jasna crta argumenata da osobine instinkata, poput izvora i posebne energije, ne ostavljaju prostor za instinkt smrti. Jasno je da su rođenje i smrt najvažniji događaji u ljudskom životu, i da bilo koja psihologija vrijedna svog imena, treba dodjeliti smrti važnu ulogu u sistemu, kako je naglasila A. Freud pozivajući se na Schopenhauer-a, Freuda, i Eisslera, ali to nisu indikacije postojanja instinkta smrti, već psihologije smrti (Richter 1984).

Klinička zapažanja djece i odraslih u analizi, kao i direktne

opservacije djece koje je A. Freud spomenula, sve su uključene u Waelder-ovu teoriju agresije. Činjenica da je kriticism instinktualne teorije agresivnosti imao malo posljedica, sigurno je povezano sa našim kontinuiranim korištenjem naviknutog vokabulara. A. Freud je nastavljala temeljiti svoje opise kliničkih opservacija na instinktnoj teoriji, čak nakon što je instinktualni karakter agresije bio odbačen, kako je pokazano sa njezinim zapažanjima da:

Djeca u analizi mogu biti ljuta, destruktivna, uvredljiva, odbacujuća, napadljiva zbog različitih razloga, no samo jedan od njih postoji kao direktno rasterećenje izvornih agresivnih fantazija ili impulsa. Ostalo je agresivno ponašanje u službi ega, kao što je, u svrhu obrane; ili kao poricanje imalo pozitivnih, libidinalnih vezanosti za analitičara; ili kao obrana od pasivno femininih stremljenja (impotentni bijes). (A. Freud 1972, p 169, naglašeno je dodatak).

Ipak što je sa situacijama koje su razlozi za rasterećenje izvornih agresivnih fantazija ? Nakon što je A. Freud porekla da agresija ima svoju vlastitu energiju, očigledno postaje nemoguće izjaviti da takva energija može biti rasterećena. Njezino korištenje kompaktnog izraza “izvorne agresivne fantazije ili impulsi” također zahtjeva komentar. Mnogo je vjerojatnije da se difuzne, neusmjerene eksplozije ili oni uključeni objekti koji su samo slučajno prisutni - poznata muha na zidu - događaju reaktivno, kao rezultat ranijih povreda spojenih sa nesposobnošću da se obrani , što ima svoje

unutarnje ili vanjske razloge. Gratifikacija agresije nije usporediva sa zadovoljenjem gladi ili sa ugodom orgazma. Nakon verbalne prepirke osoba ima osjećaj “ Napokon sam mu rekao što mislim o njemu”. Stoga, gratifikacija agresivnih destruktivnih impulsa služi da osoba *uspostavi svoj oštećeni osjećaj vrijednosti*. Činjenica da se osoba osjeća bolje nakon emocionalnog nastupa (izljeva) nego prije, jasno je povezano sa oslobađanjem tenzije, ali ta tenzija također niče reaktivno i bazirana je na fantazijama u najširem smislu te riječi.

Koncepcija da ljudska agresivnost i destruktivnost imaju nedostatak osobina instinkata, nikako ne minimalizira njihovu važnost. Već suprotno, upravo ta posebno zlonamjerna, bezvremena i nezasićena forma mržnje, koja nepredvidivo eruptira bez očiglednog razloga, sada postaje pristupačna psihoanalitičkom objašnjenju.

U svojoj kritici agresivnog instinkta , A..Freud doseže iste zaključke kao Kunz, a to je konstruktivna i štoviše nježna kritika psihoanalize; Preporučamo rezultate njegove studije. Zanimljiva je činjenica da je Kunz-ova fenomenološka analiza zaboravljena , što je jedan od mnogih znakova nedovoljne komunikacije između disciplina. Prije četrdeset godina Kunz je napisao da:

ne postoji agresivni “instinkt” u smislu u kojem mi priznajemo instinktualnu prirodu seksualnosti i gladi ... Dakle ne slažemo se oko riječi “instinkt”, zbog toga što možemo imputirati taj termin svom živom ponašanju i čak kozmičkim događajima ... Pitanje

je radije: dajući što smo odlučili, npr. da damo ime "instiktualni čin" akcijama koje služe da zadovolje seksualnu žudnju i glad, time pretpostavljamo da su te akcije barem djelomično determinirane sa dinamičkim mehanizmima koje nazivamo "instikt", da li je također prikladno opisati akte agresije i destrukcije kao instinktivne i nazvati pripisani (imputirani) pokrećući faktor "agresivnim instinktom"?...Ili su razlike između dvije složene pojave tako izražene da korištenje iste terminologije neizbježno vodi na pogrešno mišljenje i barijeru spoznaji? To je svakako naše mišljenje. Agresivni, destruktivni pokretači razlikuju se esencijalno od aktivnosti koje proizlaze iz seksualnog uzbuđenja i gladi, unatoč mnogim sličnostima (Kunz 1946 b, pp 33-42).

A. Freud zaključuje da ljudskoj agresivnosti nedostaje bilo što specifično: organ, energija, i objekt. Kunz je naglasio da agresivnosti

ukupno nedostaje specifičnost, zajedno u osjećajima i u obliku njezine manifestacije. Ispravnost hipoteze o nespecifičnoj prirodi agresije ima potporu u jednoj stvari, a to je odsutnost organa ili polja izražavanja koji služe agresiji. Sposobni smo determinirati preferencije za određene zone tijela, koje mijenjamo u tijeku života i priznajemo mogućnost da se takve veze mogu također formirati i sekundarno očvrnuti. Ipak ne postoji originalan - makar neposeban - organ u službi agresivnosti koji korespondira digestivnom traktu za glad ili genitalnoj zoni za

seksualnost (Kunz 1946 b, p 32).

Kunz dalje podupire svoju pretpostavku da je agresija nespecifična, upućujući na odsutnost objekta rezerviranog za to . Spontana aktivnost,je kao temelj objektnih odnosa preduvjet za reaktivnost o kojoj ovdje Kunz raspravlja. Zbog toga se slažemo sa Kuncom kada on naglašava da se *enormni učinak i stalna spremnost* agresivnosti i destruktivnosti mogu samo pravilno shvatiti ako pretpostavimo da su po prirodi reaktivne.

Da je agresija bazirana na specifičnom agresivnom instinktu, bila bi vjerojatno sposobna, upravo kao i ostale potrebe ukorjenjene u instinktima,da se više ili manje izražava i nikada ne bo bio potpuno odsutan ritam tenzije i relaksacije, umora i odmora, deprivacije i zadovoljenja. Svakako da postoji zasićenje agresivnih impulsa, u oba slučaja, i kada trenutačno zadovoljenje slijedi porijeklo impulsa i nakon dugo odlaganog rasterećenja. Ipak se to ne pokorava autonomnim faznim promjenama,već je povezano sa pojavljivanjem i smanjivanjem onih sklonosti koje bez zadovoljenja ostaju povezane sa aktualizacijom agresije. Očigledan izuzetak je akumulacija agresivnosti koja rezultira iz ranijih inhibicija brojnih impulsa, postajući vrsta trajnih karakternih crta koje se rasterećuju s vremena na vrijeme bez (naizgled očiglednog) razloga. (Kunz 1946b, p 48-49).

Okrećući se teorijskim i praktičkim posljedicama tog kriticisma, potrebno je na različite načine razmotriti nespecifičnost navodno instinktualne prirode ljudske agresivnosti. Takva razmatranja vode do diobe složenog područja i do formiranja djelomičnih teorija. Usljed toga je njihova empirijska validnost limitirana. Sam djelomični aspekt je objašnjen sa svojevremeno slavnim teorijama poput teorije “ frustracija - agresivnost” na kojoj je Dollard sa surad. (1967 (1939)) testirao empirijski, psihoanalitičke pretpostavke koje se tiču iznenadnih promjena pozitivnog transfera u mržnju (vidi Angst 1980). Sa psihoanalitičke točke gledišta mora biti naglašeno da čak u eksperimentalnom istraživanju agresije, stupanj u kojem je pojedinac *pogođen* sa jednim događajem, prethodno je karakterizirano sa individualnim konceptom kao što je “frustracija, napad i samovoljno prosuđivanje” (Michaelis 1976, p34), što potvrđuje da je to odlučujući utjecaj za njegovo agresivno ponašanje.

Interesantno da je Michaelis došao do procesnog modela agresije. On tvrdi: “Odlučujući faktori nisu činovi frustracije ,napada ili prosuđivanja već prije *smjer* događaja i stoga stupanj u kojem je osoba pogođena(Michaelis 1976,p 31).Vjerujemo da je tehničko znanje koje nam omogućuje da otkrijemo faktore koji potkrepljuju agresivne impulse,fantazije ili postupke,orijentirano oko stupnja u kojem je netko pogođen ili koliko se osjeća pogođenim. Tehnika tretmana koja je smještena *izvan* mitologije instinkta treba poduzeti fenomenološko razlikovanje i psihoanalitičku analizu situacionog porijekla agresivnih impulsa i fantazija kako je preporučio Waelder.

Gubitak veze instinkta prema svojem objektu, kako je opisao Freud, značajno razlikuje ljudski instinkt od životinjskog instinkta koji je reguliran sa urođenim mehanizmima podražaja. Temelj te razlike je *plasticitet* ljudskog objektnog izbora. Sa izvjesnom sigurnošću možemo reći da je taj gubitak veze izraz evolucijskog skoka koji karakterizira proces ljudskog razvoja. Lorenz (1973) koristi termin "bljesak" da opiše situaciju. Metafora iznenadnog sjaja koji zrači iz bljeska svjetlosti točno izražava transformaciju nesvjesnog života u stanje svjesnosti. Neka bude svjetlo - što upućuje na biblijsku priču stvaranja, netko bi mogao reći da sa brzinom svjetlosti bljesak stvara svjetlo, bacajući sjene i čineći mogućim razlikovanje svjetla i mraka, dobra i zla. A što je sa gromovima koji obično prate munje? Njihov snažno pojačan eho danas doseže do nas u spoznaji da bljesak, kao evolucioni skok, donosi sa sobom sposobnost za formiranje simbola što je upravo potencijal da se destruktivnost koristi u službi grandioznih fantazija.

Destruktivni ciljevi ljudske agresivnosti kakav je uništenje bližnjih ljudi ili čak cijele grupe ljudi - poput pokušaja genocida židovskog naroda u holocaust-u su iznad biološkog objašnjenja. Nikome ne bi palo na pamet minimaliziranje tih oblika agresije objašnjavajući ih kao manifestaciju tzv. zla. Poučno je da je biolog, von Bertalanffy (1958), bio jedini koji je podsjetio psihoanalitičare na značaj formiranja simbola u teoriji ljudske agresije.

Sposobnost da se koriste simboli ne čini samo mogućom ljudsku kulturnu evoluciju; ona također omogućava osobi da razlikuje sebe od drugih i dopušta da se između grupa utvrde komunikacijske barijere. Ti procesi mogu doprinositi sukobima tako da u većini postaju “kao da su *sukobi između različitih vrsta*, sa ciljem koji je čak i u životinjskom carstvu opće uništenje oponenata” (Eibl - Eibesfeldt 1980, p28). U tom je smislu potrebno razlikovati agresiju između vrste i unutar vrste. Tipična osobina destruktivnosti koja je usmjerena na bližnjeg čovjeka je ta da se taj čovjek diskriminira i da ga se proglašava nižim od razine ljudskosti tj. da ciljevi usmjereni protiv bližnjih postaju izričito nehumani. U unutargrupnoj agresiji izmjenično međusobno podcjenjivanje uvijek igra značajnu ulogu. Kao rezultat razvoja masmedija, u naše doba života utjecaj promičbe raste izvan svih granica - kako za dobro tako i za zlo. U svom poznatom pismo Einsteinu, Freud suprotstavlja ljudsku agresivnost i njezinu destruktivnu izopačenost sa posebnim emocionalnim vezanjem putem identifikacije: “Štoga vodi čovjeka da dijeli važne interese proizvod su zajedničkih osjećanja, te identifikacija. I struktura ljudskog društva je uveliko bazirana na njima” (1933b, p212). Takvi procesi identifikacije su također temelj terapijskog odnosa i stoga negativni, agresivni transfer je varijabla koja ovisi o mnogim čimbenicima.

Za razliku od upravo opisanih procesa, agresivno životinjsko ponašanje je iznutra kontrolirano sa ritmičkim procesima. U istraživanju ponašanja, Lorenz je opisao objektno rasterećenje koje

konzumira instinkt i koje može biti nazvano agresivnim.

Izgleda da postoji analogija između zamjenskih aktivnosti i agresivnog rasterećenja prema premještenom objektu i između vakumske aktivnosti i slijepe, naoko besciljne aktivnosti (Thomson 1967a). Terapijske preporuke koje je dao Lorenz (1963) u svojoj poznatoj knjizi, u Njemačkoj nazvanoj *Das sogenannte Böse* (Takozvano zlo), su na stupnju starodnevne katarze (zaposjednuća) i afektivne abreakcije. Lorenz kaže da bi trebala biti psihohigijenska redukcija u akumuliranom potencijalu za agresijom, koja bi mogla značiti kraj čovječanstva i preporučuje da se to postigne putem neškodljivijih oblika instinktualnog rasterećenja, poput sporta. U tim je preporukama bila utjecajna teorija rasterećenja i zaposjednuća. Neki primjeri neškodljivog negativnog transfera postaju shvatljivi na taj način. Agresivnost reaktivno proizvedena sa frustracijom je dio negativnog transfera.

Slijedeći argumentacije A. Freud ipak vidimo da svi jednostavni uzorci objašnjenja i analogija postaju sumnjivi (nestalni), budući da ljudska agresivnost nema svoj energetski rezervoar ili svoj vlastiti objekt. Dok životinjska agresija između vrste sadrži samo nalaženje i ubijanje plijena, ljudska destruktivnost je nezasićena. Aktivnosti fantazija nisu povezane sa ograničenošću prostora i vremena i izgleda da to vodi do toga da granice nisu pouzdano utvrđene i održavane putem rituala kao što su u životinjskom carstvu (Wisdom 1984).

Agresivno ponašanje između članova iste životinjske vrste, bilo između seksualnih rivala bilo za starješinstvo ili teritorij, prekida se kada slabija životinja priznaje potučenost na način podređene poze ili bijega (Eibl - Eibesfeldt 1970). U životinjskom carstvu, razmak može završiti rivalstvo; suprotno tome, razmak je preduvjet za ljudsku destruktivnost: razmak doprinosi iskrivljavanju predodbi neprijatelja do neprepoznavanja.

Već spomenuti, von Bertalanffy je slijedio ljudsku destruktivnost natrag do sposobnosti ljudi da formiraju simbole i razlikovao je to od instinktivne agresivnosti viđene u životinjskom ponašanju. Faktor koji daje ljudskoj agresivnosti njezinu zlu narav i čini je toliko nezasitnom je njezina povezanost sa svjesnim i nesvjesnim fantazijskim sistemom, premda prividno izgleda da je stvorena iz ničeg i da se izopćuje u zlo. Ljudski kapacitet (sposobnost) da formira simbole je sam po sebi izvan dobra i zla.

Naravno da analitičar ne može biti zadovoljan sa gledištem da onipotentne fantazije i destruktivni ciljevi niču ni iz čega, same po sebi. Znamo da povrede koje izgledaju potpuno banalne mogu uveliko potkrijepiti pretjerane agresivne reakcije kod osjetljivih ljudi i posebno u psihopatologiji borderline slučajeva. Destruktivni procesi su pokrenuti ("stavljani u pogon") zbog toga što nesvjesne fantazije daju neškodljivom vanjskom podražaju izgled ozbiljne prijetnje. Psihoanalitičko istraživanje tih veza po pravilu vodi do prepoznavanja

da je obujam povrede koja dolazi iz vana direktno proporcionalan količini agresije koju je subjekt sam oslobodio putem projekcije. M. Klein (1946) pripada čast u opisivanju tih procesa kao objektnih odnosa unutar radnog okvira teorije projektivne i introjektivne identifikacije.

Ipak ostaje neodgovoreno na pitanje koji su doživljaji iz djetinjstva posrednici u formiranju grandioznih i destruktivnih fantazija (i njihovih projekcija sa posljedicom kontrole objekta) ostaje neodgovoreno. Dio je iskustva svih majki da se snažne agresivne reakcije javljaju posebno sa frustracijom male djece, upravo kao što je dio svakodnevnog znanja da se tolerancija na frustraciju snizuje sa kontinuiranim maženjem. Freud je zbog toga opisao oboje i ekscesivno uskraćivanje i maženje kao neželjeno u dječijem rastu.

Ako slijedimo povijest razvoja sistema fantazija sa grandioznim idejama prema natrag, najzad ćemo doći do pitanja kako je čvrsto utemeljena pretpostavka o nesvjenim arhaiskim idejama onipotencije i impotencije. Teorija narcizma pruža jasan odgovor na to pitanje: Kohut - ova urođena grandiozna reakcija selfa na svaku povredu sa narcističkim bijesom. Svjesnost fenomenologije povećane osjetljivosti na povredu i narcističkog bijesa - ovdje smo skloniji govoriti o destruktivnosti - je očigledno jedna od starijih i najmanje kontroverznih činjenica u psihoanalizi. S obzirom na kriticism usmjeren na metapsihologiju, sada je važno pružiti bezpredrasudno razjašnjenje uloge čovjekovih sposobnosti da formira simbole u

porijeklu ljudske destruktivnosti.

Ako smatramo da je samoočuvanje biopsihološko načelo regulacije koje može biti poremećeno i iznutra i izvana, tada dolazimo do perspektive iz koje je moguće samoočuvanju pripisati sposobnost da postigne refleksiju kako oralnog upravljanja objektom, tako i uspostave sofisticiranog deluzionalnog sistema destruktivnosti, koji služi grandioznim idejama. Fantazija koja je povezana sa procesima simbolizacije, u najširem smislu koncepta, uvijek je prisutna. Budući da je fantazija povezana sa sposobnosti formiranja unutarnje ideacijske reprezentacije, prema toj pretpostavci teško da infantilna agresivnost može imati arhajični značaj koji joj je dodjeljen u instinktivnoj teoriji, kod koje je narcistički libido izražen u infantilnoj svemoći. Grandiozne fantazije nas vode do svjesnih i nesvjesnih želja, koje su neiscrpne zbog svojih labavih veza i plastičnost.

Značajno je napomenuti da su oralne i seksualne žudnje zasitne, međutim instrumentalizirana agresivnost je stalno prisutna. Agresivnost koja služi samoočuvanju, primarno je determinirana sa psihičkim sadržajem. Stoga radije uzimamo staru Freudovu klasifikaciju i obdarujemo je sa psihosocijalnim značenjem. U početku je Freud pripisao agresivnost instinktu samoočuvanja, koji je također zvao ego instinkt, i suprostavio ga je seksualnom, odgovornom za očuvanje vrste. Prema toj klasifikaciji, u ego instikte je uključeno upravljanje (vladanje) objektom u svrhu samoočuvanja. Uz ogromno proširenje onog što je Freud nazvao samoočuvanje, moguće je vidjeti ljudsku destruktivnost kroz uzajamnu vezu sa samoočuvanjem. Na taj

način, ne može se više niti ljudska destruktivnost, niti očuvanje vrste smatrati kao čisto biološko načelo regulacije. Oni ipak ostaju povezani zajedno, zbog toga što su intenzitet i obujam destruktivnosti međuovisni sa grandioznim fantazijama i njihovim zadovoljenjem želja.

Ta pretpostavka sadrži reaktivne elemente budući da je povećanje fantazija veličine praćeno sa povećanjem opasnosti od zamišljenih neprijatelja. Na taj se način razvija *circulus vitiosus* i pronalazi se sve više realističnih prilika da se zamišljene neprijatelje transformira u stvarne suparnike boreći se sa njima za opstanak . Takvo samoočuvanje nije više utemeljeno u biologiji. Takva borba nije borba za životinjsko preživljavanje, koja bi mogla pružiti zaštitu i u pravilu pruža. Moguće je čak reći da se *homo symbolicus* ne može potpuno razviti i staviti svoju inventivnost na raspolaganje agresiji, dok ne dostigne dovoljno sigurnog prostora, to jest dok ne popuste veze između instinkta hranjenja i objekta do obujma da čovjeku više nije primarna preokupacija borba za svakodnevni kruh (Freud 1933a p 177). Zašto se bore socijalni revolucionari, poput Michael Kohlhaas -a (da spomenemo figuru iz Njemačke povijesti, ovjekovječenu u noveli H.Kleist -a)? Sigurno primarni razlog nije bio da provedu kompenzaciju za materijalnu nepravdu počinjenu Kohlhaasu, kada mu je plemić oduzeo konja.

Budući da je samoočuvanje, u svojem užem i razumljivijem smislu, povezano sa gratifikacijom vitalnih potreba, još uvijek je od

velikog praktičnog značaja problem veze između deprivacije i kompenzirajuće povećanje zavisti ,pohlepe,osvete ili fantazija moći. Još je Freud demonstrirao, koristeći primjere posljedica dječijeg pretjeranog maženja, da agresivnost nije samo kompenzatorna po prirodi . Maženje stvara agresivne potencijale kod odraslih, tako da se umjereni zahtjevi kasnije doživljavaju kao nepodnošljivi; na taj način je agresivnost upotrebljena za samoočuvanje, kao što je očuvanje status quo stanja maženja.

Posljedica revizije teorije agresivnosti utječe na tehniku tretmana kako na superego otpor, kao što je negativna terapijska reakcija, tako i na negativni transfer. Moser je naglasio posljedice koje može imati analitička situacija, posebno ako se agresivni signali ne prepoznaju dovoljno rano:

Ako nije posvećena pažnja agresivnim signalima (ljutnja, bijes) i ako oni ne vode do neke aktivnosti ponašanja mijenjajući situaciju koja potkrepljuje agresivne signale, emocionalna aktivacija progredira (to odgovara Freudovoj tezi o signalnom zbroju). Najzad se pretjerivanje pokazuje u stanju ljutnje i bijesa, u kojem je moguće jasno nekontrolirano agresivno ponašanje... Analitička situacija prijeteće motoričke agresije, kroz sistematično uvjetovanje koje, spojena sa uvidom, djeluje pojačavajuće na neaktivnost. Zbog toga postoji težnja za somatizacijom afektivnog pražnjenja, budući da se afekt ne može odvratiti od uzajamnog djelovanja sa analitičarevom

interpretacijom (Moser 1978, p 236).

Balint je istaknuo jedan od mogućih nedostataka prerane interpretacije negativnog transfera .

U tom zadnjem slučaju pacijent može biti zaštićen od osjećaja punokrvne mržnje ili neprijateljstva zbog dosljednih interpretacija koje mu nude olakšanje kroz rasterećenje emocija u malim količinama, koje možda nisu jači osjećaji od neke vrste iritacije ili dodijavanja (dosađivanja). Analitičar, interpretirajući negativni transfer dosljedno prerano - na isti način kao i njegov pacijent - ne treba se nositi sa visoko intenzivnim emocijama; tako bi se cijeli analitički rad mogao odvijati sa "simbolima" mržnje, neprijateljstva, itd. (Balint 1954, p 160).

Kohut je obuhvatio negativni transfer kao pacijentovu reakciju na psihoanalitičareve postupke; to ga je odvelo do kritike koncepta da je ljudska agresivnost ukorijenjena u čovjekovoj instinktivnoj prirodi, tako da i on interpretira destruktivnost u okvirima teorije selfa.

Kohut je naglasio posljedice neodrživosti gledišta da je ljudska destruktivnost primarni instinkt, što produbljuje naše razumjevanje agresivnog transfera. Premda ne dijelimo njegovo mišljenje da destruktivnost predstavlja primitivni dezintegrirani produkt (Kohut 1977, p 119; 1984, p 137), bez sumnje možemo reći da narcistički bijes pripada procesima održavanja prividnog selfa i sistema

identiteta o čemu se ovdje raspravljalo. Primjeri tog sistema mogu biti nađeni u osobnim i kolektivnim ideologijama. Razlika između agresije i destruktivnosti je vrlo velika. Čista agresivnost, koja je usmjerena na osobu ili objekt koji stoji na putu gratifikacije, nestaje brzo nakon što je cilj postignut. Suprotno tome narcistički bijes je nezasitan. Tu svjesne i nesvjesne fantazije postaju neovisne od događaja, potkrepljujući agresivno rivalstvo i operirajući kao nezasitne sile hladne destruktivnosti.

Za tehniku je tretmana esencijalno da brojne povrede budu identificirane tako da ih pacijent *zaista sada doživi* u analitičkoj situaciji, radije nego da ih opaža kroz povećalo u preuveličanom obliku. U analitičkoj situaciji regresivno oživljena dječija nemoć, reaktivno vodi do ideja onipotencije, koje se mogu odvijati kao direktna borba mišljenja, ukoliko nisu ozbiljno uzeti realni potkrepljujući faktori u situaciji ovdje i sada. Narcistički pacijenti odbijaju da budu uvučeni u svakodnevne agresivne konflikte, zbog toga što to postaje za njih odmah pitanje sve ili ništa. Zbog njihove povišene osjetljivosti na povrede, ti su pacijenti ulovljeni unutar začaranog kruga nesvjesnih fantazija osvete. U slučaju osobnih ili kolektivnih ideologija, stvara se neprijatelj a njegova svojstva olakšavaju projekciju. Stoga sa velikom pravilnošću možemo zapaziti da ukoliko je moguće uvrede u analitičkoj situaciji slijediti do njihovih korijena, tada se narcistički bijes transformira u svakodnevna relativno bezazlena agresivna rivalstva.

Navodimo dio Freudovog pisma Einsteinu iz tehničkih razloga. Negativni, agresivni transferi moraju biti viđeni u kontekstu da li je moguće stvoriti značajno zajedničko tlo u smislu Strebinog (1934, 1940) mi - saveza (vidi pogl. 2). Također negativni, agresivni transfer ima funkciju koja se tiče regulira distance, a kako se se identifikacija javlja na način imitacije i prisvajanja ,i ta je interpersonalna izmjena neizbježno povezana sa poremećajima. Nalaženje optimalne distance je krucijalno pogotovo kod rizičnih pacijenata, koji na prvi pogled izgleda zahtijevaju posebni stupanj suporta i empatije. Tome doprinosi pravilno shvaćena profesionalna neutralnost, koja nema ništa sa anonimnošću. (T. Shapiro 1984).

Tehničke posljedice koje možemo izvući iz tih razmatranja, odgovaraju do određene mjere Kohutovim preporukama. Esencijalno je da je stvarni podražaj u ovdje i sada vezan za neosporno značenje. Taj stvarni podražaj vjerojatno može čak ležati u činjenici da se pacijent okreće analitičaru za pomoć. Pitanje je kako se brzo analitičar može maknuti od povrede ovdje i sada prema tamo i tada, prema porijeklu povećane senzitivnosti, je tema o kojoj će se raspravljati u pozadini studije slučaja u drugom svesku.

4.5. SEKUNDARNA DOBIT OD BOLESTI

Jedan od pet Freudovih oblika otpora je ego otpor koji dolazi iz “dobiti od bolesti” i koji je baziran na asimilaciji simptoma u ego (1926 d, p 160). U evaluaciji vanjskih snaga koje kodeterminiraju i podupiru psihičku bolest, korisno je imati na umu razliku između primarne i sekundarne dobiti od bolesti, koju je Freud napravio 1923.g. u fusnoti njegovog prikaza slučaja Dore (1905 e). Između 1905 i 1923 ego je bio dodjeljen puno veći značaj u teoriji i tehnici što se tiče porijekla simptoma, a posebno što se tiče procesa obrane. Prema fusnoti iz 1923: “Tvrdnja da motivi bolesti nisu prisutni od početka bolesti, već da se pojavljuju sekundarno prema njoj, ne može biti održana “ (Freud 1905 e, p 43). I u djelu *Inhibicije, simptomi i tjeskoba* (1926 d, p 98), Freud je napisao “Obično je ishod različit. Početni akt potiskivanja je praćen sa tegobnim i beskrajnim posljedicama u kojoj je borba protiv instiktualnih impulsa produžena u borbu protiv simptoma”.

Posebno u slučaju koji pokazuje stabilnu strukturu simptoma vidimo osobinu da su primarna stanja toliko povezana sa sekundarnim motivima da se teško mogu razlikovati.

U opsesivnoj neurozi i paranoji oblici koje simptomi poprimaju postaju vrlo vrijedni za ego, zbog toga što preko njih ego stječe, ne određenu prednost, već narcističku satisfakciju bez koje bi inače bio. Simptomi kojim se opsesivne neurotske konstrukcije ulagivaju svojoj samoljubivosti, stvarajući kod osobe osjećaj da

je bolja od drugih ljudi, npr. da je posebno čista ili savjesna. Prividne konstrukcije paranoika nude njegovim akutnim percipivnim i imaginativnim moćima, polje aktivnosti koje ne mogu lako biti nađene bilogdje.

Sve to rezultira u onome što je nama blisko kao (sekundarna) “dobit od bolesti” koja slijedi neurozu. Ta dobit dolazi uz asistenciju ega i njegovim nastojanjem da inkorporira simptome i poveća fiksaciju simptoma. Kada, kasnije analitičar pokuša pomoći egu u borbi protiv simptoma, nalazi da ta pomirljiva veza između ega i simptoma operira na strani otpora i da je nije lako oslabiti (Freud 1926 d, pp 99-100).

Freud također na tu temu komentira u dijelu Uvod u psihoanalizu:

Ti motivi (motivi samointeresa u dijelu ega koji traži zaštitu i dobitak) pokušavaju očuvati ego od opasne prijetnje koja je potkrijepila uzroke bolesti i neće dozvoliti oporavak dok ponavljanje opasnosti ne izgleda više moguće...Također sam već pokazao da simptome podupire ego i time mu stvaraju zadovoljstvo u njegovim svrhama potiskivanja...Lako ćete shvatiti da sve što doprinosi dobiti od bolesti, to će intenzivirati pravo otpora da potiskuje i time povećati terapijske teškoće...Kada psihička organizacija poput bolesti traje neko vrijeme, ona se počinje ponašati poput neovisnog organizma...(Freud 1916/17,pp382,384).

Sekundarna dobit od bolesti pojačava *curculus vitiosus*. Zbog

toga bi analitičar trebao posvetiti posebnu pažnju faktorima situacije koji održavaju simptome , kako izvan tako i unutar analitičke situacije. Mi pridajemo vrlo veliki značaj sekundarnoj dobiti od bolesti, shvaćajući je u sveobuhvatnom smislu i noseći se sa njom u sektoru o proradi i rekonstrukciji u pogl. 8.

4.6. OTPOR IDENTITETA I NAČELO SIGURNOSTI

Čitatelj neće previdjeti činjenicu na koju smo često upućivali, a to je jednodimenzionalnost funkcionalnog načela uz brojne različite pojave otpora. Željeli bi sada raspraviti o tom načelu. Osim toga , ne iznenađuje složenost tog fenomena gdje uz velike razlike tih pojava, postoje također i velike sličnosti. Analitičari različitih škola, odvojeno jedni od drugih, pripisuju otporu i obrambenim procesima funkciju orijentiranu na regulaciju selfa i načelo sigurnosti. U Kohutovoj self psihologiji, instinktualna gratifikacija je podređena osjećaju selfa. Sandlers (1960) je podredio načelo ugode- neugode načelu sigurnosti. U Eriksonovom *otporu identiteta*, najvažniji regulator je identitet, što fenomenološki vidimo kao sijamskog blizanca selfa. Erikson daje slijedeći opis otpora identiteta.

Ovdje vidimo najekstremniji oblik onog što zovemo otpor identiteta koji je kao takav daleko od toga da bude ograničen na ovdje opisanog pacijenta, i koji je takav daleko od ograničenja

koje vidimo kod ovdje opisanog pacijenta, i koji je univerzalni oblik uobičajno doživljenog otpora, ali često neprepoznatog u tijeku neke analize. Otpor identiteta je u svojem blažem i češćem obliku, pacijentov strah da bi analitičar zbog svoje određene osobnosti, bekgraunda ili filozofije mogao nepromišljeno ili namjerno uništiti slabo jezgro pacijentovog identiteta i umjesto toga nametnuti svoj. Ne okljevam reći da su neke od toliko raspravljanih nerješених transfernih neuroza pacijenata, kao i kandidata u treningu , direktni rezultat činjenice da je otpor identiteta, često u najboljem slučaju, analiziran sasvim nesistematično. U takvim slučajevima analizand u analizi može se opirati u bilo kakvo moguće zadiranje analitičarevih vrijednosti u njegov identitet, dok se predaje u svim drugim stvarima; ili bi pacijent mogao absorbirati više analitičarevog identiteta nego što može njime upravljati na svoj vlastiti način; ili može napustiti analizu sa dugovjrnim osjećajem da mu nije bilo dano nešto esencijalno , što mu je analitičar bio dužan dati.

U slučajevima akutne konfuzije identiteta, taj otpor identiteta postaje srž problema terapijskog susreta. Varijacije psihoanalitičke tehnike imaju tu jedan zajednički problem: dominantni otpor može biti prihvaćen kao glavni vodič tehnike, i interpretacije moraju biti podešene pacijentovoj sposobnosti da ih koristi. U tim slučajevima pacijent sabotira komunikaciju dok ne ustali neke bazične - iako kontradiktornih - objave. Pacijent inzistira da terapeut prihvati njegov negativni identitet kao

stvaran i neophodan - koji to za njega i je, ili bi radije da terapeut ne zaključi, da je taj negativni identitet za njega "sve što postoji". Ako je terapeut sposoban da udovolji obim zahtjevima, tada mora dokazati pacijentu kroz mnoge bolne krize, da je sposoban održavati razumjevanje i osjećajnost za pacijenta bez da ga ili proždire ili da nudi sebe kao totemski obrok. Jedino tada može bolje razumjeti takve oblike transfera, ako se ikada pojave na takav neradi način. (Erikson 1968, pp 214-215).

Mi ne zanemarujemo razlike između tih koncepcija. Kohut izvodi osjećaje selfa i njihovu regulaciju iz narcističkog self objekta, dok Eriksonov osjećaj identiteta i s njime povezani otpor identiteta ima više psihosocijalni temelj. Iako je istina da se osjećaji selfa i identiteta teško mogu razlikovati fenomenološki, Kohutova i Eriksonova različita izvođenja imaju posljedice za tehniku tretmana. Isto se primjenjuje i za načelo sigurnosti, koje je Henseler (1974 p. 75) blisko vezao za teoriju narcizma. *Čuvajući aspekti* neurotskog *životnog stila* jako su zaokupljali Adlerovu teoriju. Freud (1914d, p53) je smatrao Adlerovu riječ "čuvanje" (safeguarding) boljom nego svoj vlastiti termin "protektivne mjere".

Ponovo se možemo vratiti naatrag na Freudov koncept samo-očuvanja kao "najveće blago" i tamo naći najbolji zajednički nazivnik za otpore i obrane. Tko bi sumnjao da samo-očuvanje zauzima posebno visok, ukoliko ne najviši rang između faktora regulacije ili

“vladara”, kako je Quint (1984) nedavno dokumentirao koristeći studiju slučaja. U psihološkom smislu samo-očuvanje je učinkoviti regulacijski faktor pomoću kojeg nesvjesni i svjesni sadržaji koji su integrirani u životu osobe konstituiraju osobni identitet. Interpersonalni razvoj osjećaja selfa, self-sigurnosti, self-povjerenja itd... su sami po sebi ovisni o satisfakciji određenih unutarnjih i vanjskih zahtjeva.

Mnoge od tih međuovisnosti su u stvari konceptualno uključene u strukturalnu teoriju psihoanalize. Čim mi raspravljamo o konceptu superego i ego-ideala u kliničkim terminima, nastojimo da ih transformiramo u stvarnost (bit) i da ih nazovemo unutarnjim objektima, makar su oni karakterizirani sa svojom motivacijskom snagom. Taj običaj ide natrag do Freudovog otkrića da je u slučaju depresivnog samo-optuživanja “Sjenka objekta je pala na ego” (1917e, p249).

Kao rezultat vrlo izražajnih metafora u Freudovom opisu unutarnjih objekta, može se lako previdjeti da su ti objekti u kontekstu akcije: Osoba se ne identificira sa izoliranim objektom, već sa interakcijama (Loewald 1980, p 48). Da se intrapsihički konflikti mogu javiti kroz takve identifikacije kao rezultat nekompatibilnosti nekih ideja i afekata, je jedna od najstarijih pojedinosti u psihoanalitičkoj spoznaji. Kada je Freud (1895 d, p 269) govorio o inkompatibilnim idejama protiv kojih se ego sam brani, riječ “ego” je još bila kolokvijalno korištena i izjednačena sa osobom i selfom. Tada je očigledno pitanje zašto je u današnje vrijeme toliko puno rasprava

posvećeno self-regulaciji ili načelu sigurnosti, ako su oni uvijek imali mjesta u teoriji i tehnici, i ako je razumjevanje otpora i obrana orijentirano na njihovoj funkciji čuvanja, što također formira pozadinu strukturalne teorije.

Limitacija ego psihologije na intrapsihičke konflikte i na njihovo izvođenje iz načela ugone kroz model instinktualnog rasterećenja, pokazuje da je Procrustean-ova postelja preuska za interpersonalne edipalne konflikte - barem kada je cilj postići sveobuhvatno razumjevanje tih konflikata. Ponovno otkriće holističkih referenci i načela regulacije unutar psihologije dvije osobe - kao što su sigurnost, samopouzdanje, objektna stalnosti - indirektno čine očiglednim ono što je bilo izgubljeno kao rezultat dezorijentacije i fragmentacije. Niti je narcistička ugoda ikada bila zaboravljena u psihoanalizi, ali sa porastom ugone dobivene u samoudovoljenju, dolazimo do načela u kojem Kohut nije samo ponovo otkrio nešto staro, već je dao narcizmu novo značenje. Štoviše mnogobrojni tipovi međuovisnih osjećaja selfa mogu lako biti nadzirani ako se osjećaj selfa shvati primarno kao regulatorno načelo. Pacijentov otpor je tada sasvim logički razumljiv kao zaštitna mjera protiv povreda i na kraju protiv opasnosti samodezintegracije. Kohut nije samo odbacio instinktualni model rasterećenja, već je također zapostavio ovisnost samopouzdanja o psihoseksualnom zadovoljstvu. Efekti tih novih oblika jednostranosti su međutim u mnogim slučajevima korisni. Nije iznenađujuće držanje da self psihološka tehnika tretmana sadržava puno potvrda i priznanja. Osim toga, analitičareva tematizacija

povreda kao rezultata nedostatka empatije i njegovo priznanje tih situacija kreira pogodnu terapijsku atmosferu; one unapređuju samodokazivanje i na taj način indirektno smanjuju mnoge tjeskobe. Dosada tako dobro.

Problem je sadržan u činjenici da je pacijentov otpor shvaćen kao protektivna mjera protiv povreda i ultimativno protiv opasnosti samodezintegracije, kao da samodezintegracija ne zahtjeva daljnje objašnjenje. Samodezintegracija je ontologizirana umjesto da psihoanalitičko istraživanje bude vođeno prema širini u kojoj, na primjer nesvjesna agresija predstavlja oblik tjeskobe koji se tiče gubitka strukture (ili u obliku kraja svijeta ili nečije vlastite osobe). Sociolog Carveth (1984a, p 79) je istakao posljedice ontologiziranja fantazija: "Izgledalo bi da je psihoanalitičar (kao socijalni analitičar) neprekidno u opasnosti izravnavanja fenomenologije (ili psihologije) sa ontologijom, opisujući što ljudi zamišljaju da je slučaj, sa tvrdnjama što je to u stvari slučaj". Nakon opisivanja Freudovog razumjevanja ženskog nedostatka penisa kao takvog izravnavanja, Carveth nastavlja:

Slično je Kohut je opservirao da mnogi analizandi pate zbog narcističkih problema, misleći o njihovim "selfovima" kao sklonim fragmentaciji, dezintegraciji ili oslabljenju pod određenim okolnostima. Jedna je stvar opisati takvu fragmentacijsku fantaziju, a savim je drugo uključiti to u psihologiju selfa u kojoj je "self" aktualna misao poput neke

“stvari”, koja može ili biti u svezi ili se fragmentirati (Carveth 1984 a, p 79).

Podupirući svoj kriticism Carveth citira Slap-a i Levine-a (1978) i Schafer-a (1981), koji predstavljaju slične točke gledišta.

Kohut polaže posebni naglasak na funkciju reguliranja odnosa selfobjektnog transfera, i iznad svega na bilo što, što pacijent traži u analitičaru, bilo to u idealizirajućem selfobjekt transferu ili u twinship transferu, ili u zrcalnom transferu. Ti signali koje emitira pacijent, služe po Kohutovom mišljenju kompenzaciji nedostatka empatije. Pacijenti nesvjesno traže da kompenziraju defekte, i tu otpor ima protektivnu funkciju, kao što je šticeenje od novih povreda. Grandiozani ili idealizirani transfer, analitičar uzima kao znak ranih smetnji. Te smetnje nisu primarno frustrirana gratifikacija instinkta, već radije nedostatak u potvrđivanju o kojima je dječije osjećanje selfa ovisno.

Unatoč našoj kritici Kohutove teorije, veliku vrijednost pridajemo njegovim tehničkim inovacijama. Na prvi pogled je iznenađujuće, da se u nekim slučajevima tjeskoba strukturalne dezintegracijom može poboljšati, makar i da nesvjesna agresivnost u transfernom odnosu (kako je gore navedeno) nije bila prorađena. To je vjerojatno povezano sa činjenicom da se sa promocijom samoisticanja i potvrda u Kohutovoj tehnici indirektno aktualiziraju, i agresivni djelove osobnosti i reducira se frustrirana agresivnost.

Do kojeg su stupnja Kohutove transferne interpretacije specifično djelotvorne, po našem mišljenju ne može biti odgovoreno. Poseban značaj ima regulacija osjećaja selfa kao i analitičarev terapijski doprinos tome, bez obzira na validnost individualnih aspekata interpretacija.

Htjeli bi ilustrirati prednosti u tehnici tretmana do kojih se došlo pomoću Kohutovih ideja upućujući na Abrahamove (1919) self-psihološke interpretacije narcističkog otpora, , koje su u to vrijeme bile nerazrješ. Abraham (1953 (1919),p 306) je opisao oblik otpora karakterističan za narcističke i stoga lako povredive pacijente, sa labilnim ego osjećajima, koji se identificiraju sa svojim liječnicima i ponašaju se kao superanalitičari, umjesto da priđu analitičaru bliže u transferu. Abrahamov pacijent je vidio sebe, tako reći, kroz oči svojeg analitičara i davao je interpretacije za koje je mislio da su za njega točne. Autor nije razmatrao mogućnost da takve interpretacije mogu biti indirektni pokušaj da se priđe bliže. Sve je to još više iznenađujuće budući da je Abraham onaj kojemu možemo zahvaliti na opisima oralne inkorporacije i identifikacije povezane sa njom. Abraham očigledno još nije bio sposoban da plodonosno primjeni znanje, da primarne identifikacije mogu biti najraniji oblik emocionalnog vezanja za objekt (Freud 1921 c,p 106-107;1923b, p 29-30). Strachey (1934) je kasnije opisao identifikaciju sa analitičarem kao objektni odnos. Skorije, Kohut nas je približio razumjevanju primarne identifikacije u različitim self objektnim transferima, kao i tehničkim putevima nošenja sa njima. Međutim, istina je da je Kohut u drugu ruku zanemario činjenicu da identifikacije

imaju defanzivnu funkciju i stoga mogu služiti otporu neovisnosti.